

Regenye Judit

A SOPOT-KULTÚRA LELŐHELYEI A BALATON-FELVIDÉKEN

A szlavóniai-szerémségi (MILOJČIĆ 1949, 82), majd Bapska–Lengyel (DIMITRIJEVIĆ 1968, 112), illetve később Sopot–Lengyel (DIMITRIJEVIĆ 1968, 1969) néven említett horvátországi kultúra dunántúli jelenlétével először Kalicz N. és Makkay J. foglalkozott (KALICZ–MAKKAY 1972a, b). Ezt az akkor még csupán Bicskéről ismert változatot (PETRES 1954; MAKKAY 1969; MAKKAY 1975) Sopot II-Bicske kultúrájának nevezték. A kultúra ma használatos elnevezését (Sopot-kultúra) és belső kronológiai tagolását a becsehelyi feltárás eredményei alapján Kalicz N. (KALICZ 1977; 1978–79; 1983–84; 1988) alakította ki, jelezve ezáltal a kultúra egységes voltát. Az utolsó jelentős összefoglalás 1988-ban jelent meg (KALICZ 1988) a Vor- és Protolengyel időszak, ezen belül a Sopot-kultúra helyzetének további pontosításával.

Az azóta eltelt időben a dunántúli lelőhelyek száma csekély mértékben emelkedett. Ilyen például az itt ismertetendőkön kívül Simon Katalin Zalaegerszeg-Gébárti tó lelőhelyen feltárt gödörkomplexuma (SIMON 1990, 51). A Drávától délre szintén nőtt a lelőhelyszám, elsősorban Horvátország északi részén (pl. Podgorac, Našice MARKOVIĆ 1973; 1975; Koprivnica MARKOVIĆ 1981, Kneževi ŠIMIĆ 1986, 1987, Pepelane MINCHREITER 1985), és néhány új lelőhely felbukkant az elterjedési terület keleti határán, Szirmiumban is (Budjanovci TASIĆ 1986). A magyarországi kutatás szempontjából az utóbbi időben Szlavónia középső részén körvonalazódó Ražiste-típus (MARKOVIĆ 1985), és főként ÉNy-Horvátországban az először S. Dimitrijević által leírt Brezovljani-típus (DIMITRIJEVIĆ 1978; 1979) bír jelentőséggel. Mindkettő a szlavóniai (vagy klasszikus) Sopot-kultúra és a Korenovo-kultúra kapcsolatából született (MARKOVIĆ 1985; TEŽAK-GREGL 1993).

A Balaton-felvidéken a balácai római villa feltárása során napvilágra került neolitikus település, majd 1988-ban egy kisebb leletmentés során megismert ajkai leletek adtak alkalmat a Sopot-kultúra kutatására. A két lelőhelyhez társultak továbbiak, melyek a 60-as évek topográfiai munkái során kerültek a veszprémi múzeum gyűjteményébe (1.kép):¹

kultúra cserepei kerültek be a veszprémi múzeumba: (Ltsz.: 65.321.2–8.)

1. szürke színű bikónikus oldaltörödékek kis bütyökkel (16. kép 3–4)
2. fekete színű, sima felületű bikónikus oldaltörödek kis bütyökkel (16. kép 5)
3. szürke színű, kopott felületű, egyenes tál peremtörödek (16. kép 7)
4. barna színű, enyhén ívelt peremtörödek bütyökkel (16. kép 6)

VESZPRÉM-Nádor-telep (MRT 2, 51/52. lelőhely) Az 1930. évi ásatás anyagában szerepel néhány Sopot-kultúrába sorolható cserép:

1. szürke színű bikónikus oldaltörödek kis bütyökkel (Ltsz.: 63.80.3.1.) (16. kép 8)
2. szürke színű talpas tál törödéke (Ltsz.: 63.80.4.) (16. kép 10)
3. fekete színű, vörös töréssel, kavicsal soványított anyagú lapos, ovális tál törödékei (Ltsz.: 63.80.6.3–4.) (16. kép 9, 11)

NEMESVÁMOS-BALÁCA*A lelőhely*

A lelőhely Veszprémtől D–DK-re, Nemesvámos és Veszprémfajsz között fekszik, rendkívül kedvező föld-

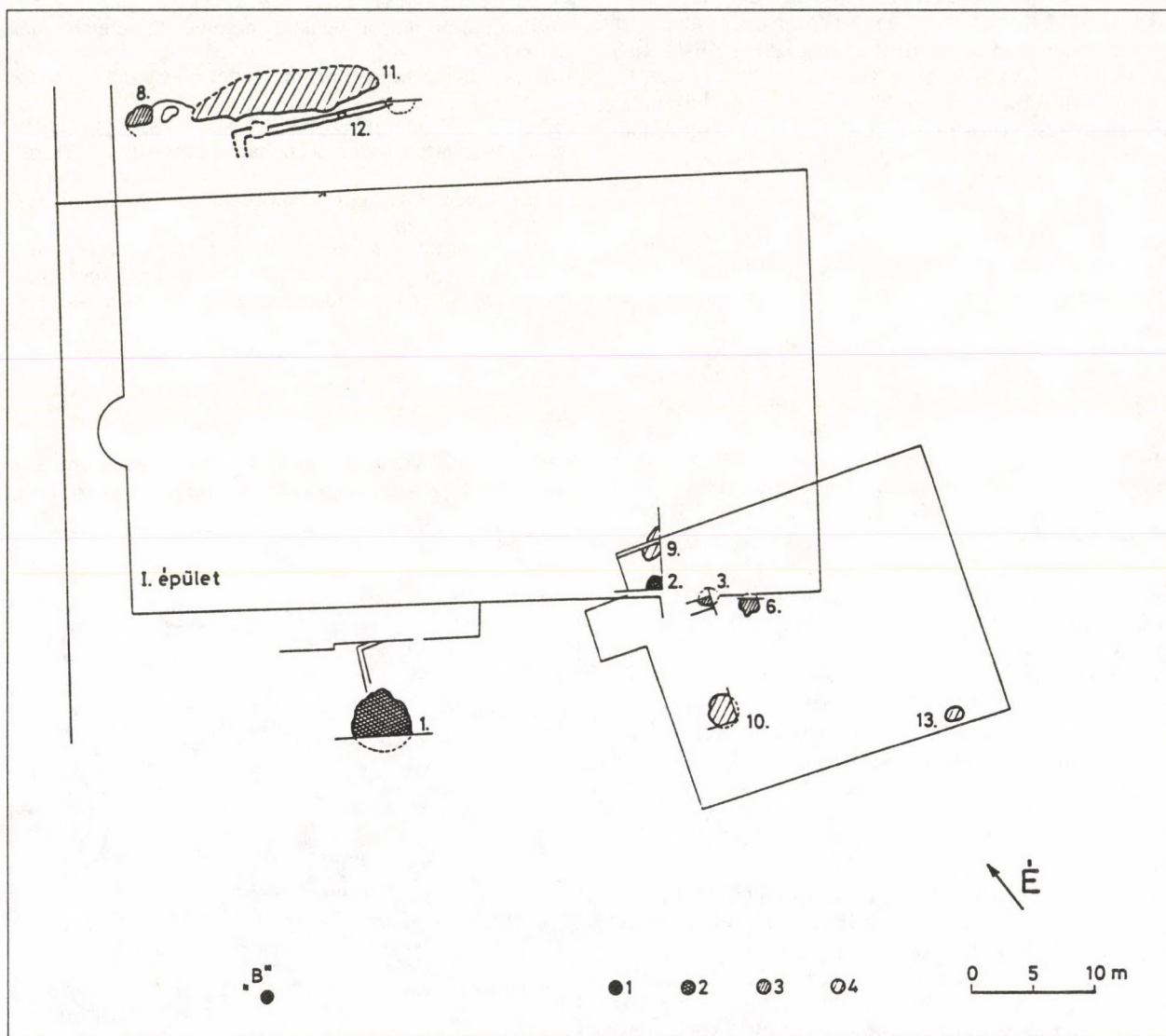

1. kép A Sopot-kultúra lelőhelyei a Balaton-felvidéken
Abb. 1 Fundorte der Sopot-Kultur auf dem
Balatonhochland

VÁSZOLY (MRT 2, 50.1. lelőhely) A falu nyugati szélén található lelőhelyről festett lengyeli kerámia mellett a Sopot-

rajzi körülmények között, a Balaton-felvidék északi peremén, három forrás által határolt sík területen. A Nemesvámos határában található balácai római villa újabb feltárását 1976 óta végzi Palágyi Sylvia (PALÁGYI 1984).² A század eleji ásatások során már kerültek elő szórványosan őskori leletek, főként bronzkoriak, a 80-as évek eleje óta azonban a perióduskutatásoknak köszönhetően sikerült feltérképezni egy jelentős, több fázisú neolitikus telep magját. A balácai neolitikus leletanyag a Vor- és a Protolengyel-horizont időszakát öleli fel. A legkorábbi rétegnek a zselizi csoport III. periódusa tekinthető, amelyet egyetlen gödör képvisel (REGENYE 1984). A neolitikus leletek jelentős része a Sopot-kultúrába tartozik. A Sopot-kultúra településének teljes kiterjedését nem ismerjük, mert az eddigi feltárások a villa központi ré-

szére korlátozódtak, néhány szórványos adatból azonban képet kaphatunk a méreteiről. Kb. 2 km-re ÉNy-ra a római villa főépületétől, Nemesvámos falu szélén, a Nagykútnál neolitikus cserepeket találtak a 60-as években (MRT 2, 34.13. lelőhely), (13. kép 2–3). A lelőhely másik végpontját az épület közvetlen közelében található fajszi Ányoskút jelenti. A villa feltárt területének az a része, ahol a neolitikus település objektumai is előkerültek, megközelítőleg 3300 m². A hosszú időn keresztül lakott, többször átépített római villa erősen megbolygatta az őskori települést, ennek következtében az előkerült leletanyag jelentős része szórvány. Az épületek közötti területen, és az épületek belsejében is sikerült azonban alkalmanként neolitikus objektumokat feltárni. Az itt bemutatásra kerülő objektumok az 1984. évi ásatásból származnak,

2. kép Nemesvámos-Balácsa, helyszínrajz (a villa főépületének körvonala PALÁGYI 1994 alapján). 1. Zselíz csoport, 2. Sopot-kultúra korai fázisának eleje, 3. Sopot-kultúra korai fázis, 4. Sopot-kultúra késői fázis
Abb. 2 Nemesvámos-Balácsa, Lageplan (Grundriss des römischen Gebäudes nach PALÁGYI 1994). 1. Zselíz-Gruppe 2. Anfang der früheren Phase der Sopot-Kultur, 3. Sopot-Kultur frühe Phase, 4. Sopot-Kultur späte Phase

amely év őskori szempontból különösen gazdag eredményt hozott. A teljesség kedvéért az I. épület déli frontja előtt egy 1986-ban feltárt gödört is az előzőkhöz soroltam. A 13 objektum jól reprezentálja a lelőhely egészét, annak fázisait (2. kép).

1. 1984/7 B-6 B szelvény gödre

A főépület déli falán kívül talált nagyméretű gödörrendszer, későbbi római bolygatással. Méretei: 5,5x3 m, mélysége 240 cm.

2. 1984/4. helyiség, 2. gödör

A 4. folyosó déli végében előkerült gödör. Méretei: 80x90 cm, mélysége 121 cm, kerek, nincs teljesen feltárva.

3. 1984/C 3 helyiség gödre

A helyiség ÉK-i sarkában feltárt kis gödör, hengeres, 90x40 cm, mélysége 202 cm, részben feltárt. Formája és a benne talált állatsontok alapján kétségtelen, hogy kultikus gödörrel van dolgunk. Az állatsonton kívül egy kiegészíthető tal, egy részben kiegészíthető tömör talp és edénytöredékek voltak még a gödörben.

4. 1984/D-i front 2. és 3. akna közti gödör

Az I. épülettől délre talált gödör.

5. 1986/D-i front 2. felület gödre

Az I. épülettől D-re talált gödör.

6. 1984/D helyiség gödre

Kerek, 150x120 cm-es, 140 cm mély gödör a D-i végén cölöplyukkal, kis része feltáratlan.

7. 1984/D-i front 4. akna előtti gödör

Az épülettől délre talált gödör.

8. 1984/118. szelvény gödre

Az I. épület É-i falán kívüli gödör. 1,3x2,6 m szabálytalan alakú, részben feltárt.

9. 1984–1988/5. gödör – 1981–1988/B gödör

A két gödör anyagát együtt közzétük, ezért itt is együtt ismertetem (PALÁGYI-BIRÓ-REGENYE 1989). A 4. folyosó déli végében, a C 2-es helyiség északi sarka által bekerített területen több részletben tártuk fel a két összetartozó gödört. Összetartozásukat kétségtelenné teszi néhány összeillő töredék, amelyek darabjai a két gödör részben külön feküdtek. A gödörrendszer méretei: 120x120 cm, 140x60 cm.

10. 1984/I helyiség gödre (17. kép)

A helyiség K-i fala melletti ovális, 180x250 cm-es gödör, mélysége 130 cm. 75 cm mélységben hason fekvő, szokatlan helyzetű csontváz feküdt benne, bal karjával a háta mögött, derékban jobbra dőlve. A lábfejek hiányoztak. Megközelítő tájolása ÉK–DNy. A csontváz mellett egy edény 3/4-e volt állatfej formájú büttyökkel esetleg mellékletként, alatta a gödör betöltésében nagyméretű edény felső harmada feküdt.

11. 1984/115–117. szelvények gödre

10x2,60 m-es, 195 cm mély gödörkomplexum az I. épület É-i falán kívül, attól kb. 6 m-re, félig feltárva. Alja lépcsőzetes, 70–80 cm mélységben 4,5 m hosszan összefüggő paticsréteg húzódik a közepén.

12. Objektum

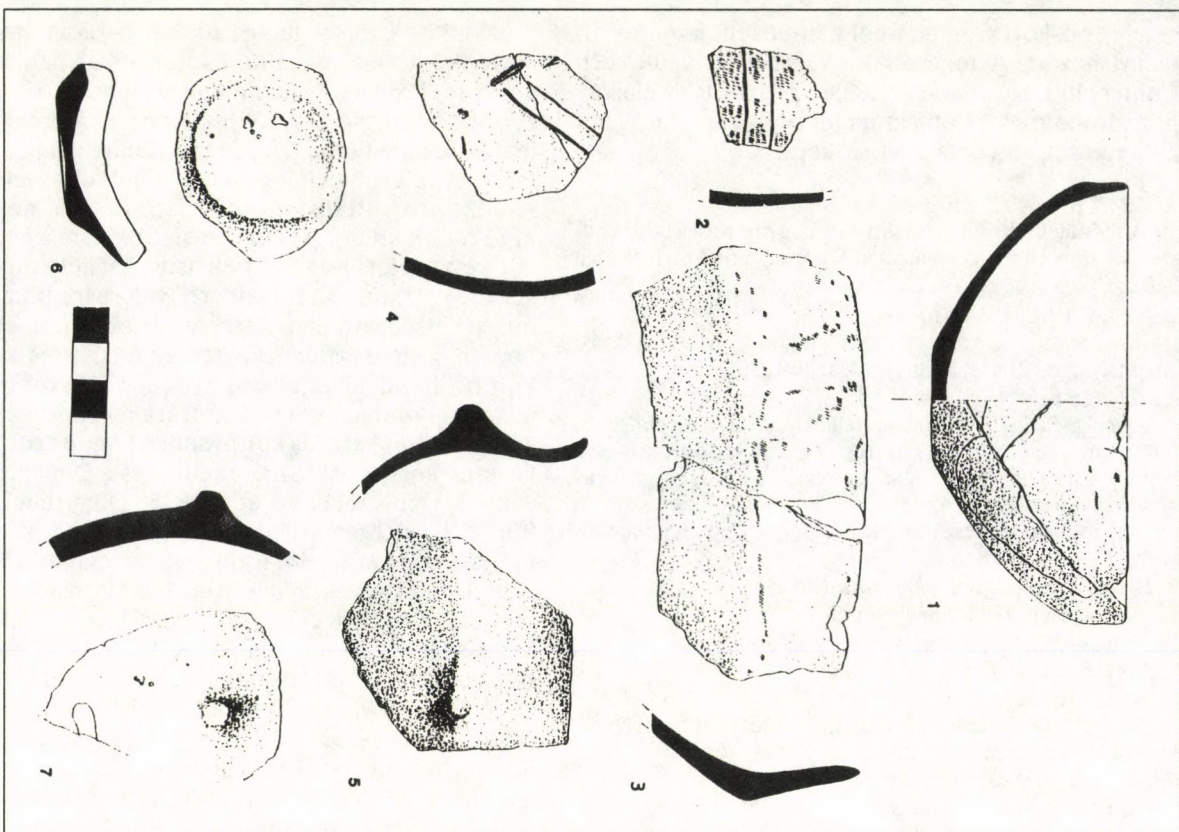
Az előző gödörtől D-re, 11 m hosszú, 40 cm széles, DNy–ÉK-i irányú árok fut, amelynek DNy-i vége merőlegesen D felé fordul, ÉK-i végét késő bronzkori gödör vágja. Az objektum esetleg egy ház alapozási árkaként értelmezhető. A késő bronzkori bolygatás és a kevés neolitikus leletanyag kétségtelenné teszi korát.

13. 1988/L helyiség gödre (18. kép)

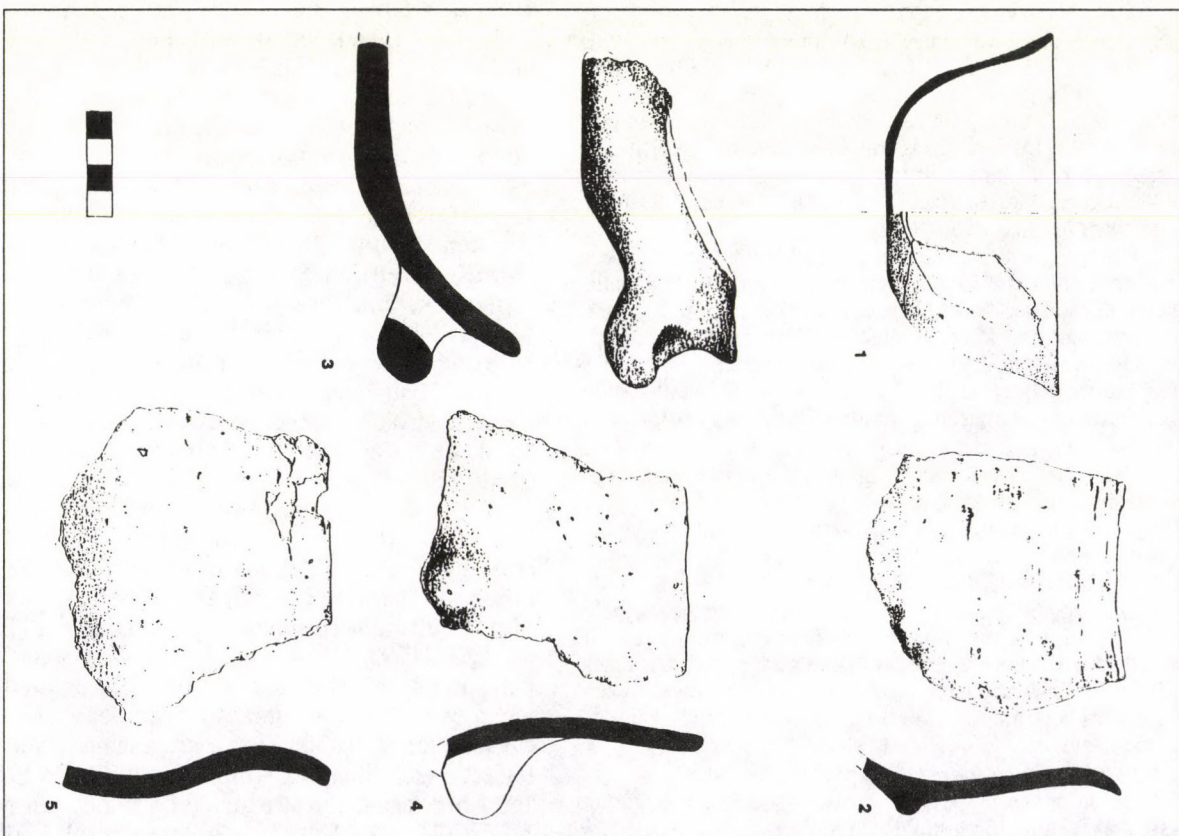
90x138 cm-es, 82 cm mély, ovális gödörben zsugorított csontváz feküdt. Tájolása DK–ÉNy.

A gödrök többsége kör alakú, 1–1,5 m átmérőjű, esetenként méhkas alakú. Előfordulnak nagyobb gödörkomplexumok is. Sajátos funkciójú a 3, 10. és a 13. gödör, ezekre még a későbbiekben visszatérünk. A római villa ráépülése a telepre nem kedvez a nagy felületek egybefüggő feltárásának. Ahol erre lehetőség kínálkozott³, ott sikerült egy házrészletet is megfigyelni (12. objektum). Az alapozási árok kora a benne talált kevés leletanyag és a beleásott két késő bronzkori gödör, valamint a 11. gödörrel való párhuzamossága miatt kétségbevonhatatlan. A két objektum egymáshoz való viszonya emlékeztet a vonaldíszes kerámia kultúra házainak és a mellettük levő hosszú gödröknek a helyzetére. A Sopot-kultúra jellemző háztípusa a vonaldíszes kerámia kultúrához hasonló cölöpszerkezetes hosszú ház. Szlavóniából és a Dunántúlról is vannak erre vonatkozó adatok. S. Dimitrijević Otok Sopot II.-rétegéből említ házakat, az egyik 1,25 m mélységben került elő, trapéz alakú, csak részben feltárt, hossza valószínűleg 10–12 m. A másik 1,85 m mélységben került elő, 9,75 m hosszú, nyitott előteres, szélessége 6,5–7 m, érdekessége, hogy boronaház. Bapskán a 4 a/S ház apszisos végződésű volt (DIMITRIJEVIĆ 1969, 55). Budjanovciból N. Tasić közöl házakat a II. fázisból. Tíz házat bolygattak meg a lelőhelyen, a feltárt házak mérete 3x6–6x10 m között váltakozik. Szerkezetük azonos az otoki házával (TASIĆ 1986, 266). Az északnyugat-horvátországi lelőhelyekről több esetben is gödörházként értelmezett objektumot közölnek: Kneževi-Vinogradi (ŠIMIĆ 1986, 43), Gornji Brezovljani (7x3 és 7x4,5 m-es lakógödrök cölöplyuk nélkül DIMITRIJEVIĆ 1978, 123), Podgorač-Ražiste (11x7 m-es lakógödör benne és körülötte cölöplyukakkal MARKOVIĆ 1985, 63). T. Težak–Gregl szerint a Brezovljani-típusban ez a Korenovo kultúra öröksége, mert maga a Sopot-kultúra egyébként cölöpszerkezetes házakat épített (TEŽAK–GREGL 1993, 73). A hazai feltárások közül Bicskén kerültek elő 5 cölöpsorból álló hosszú házak (MAKKAY 1975a, 5). Becsehelyen szintén voltak cölöplyukak, de házakat nem tártak fel (KALICZ 1977, 119). A bicskei és a balácai települési jelenségek a helyi, vonaldíszes örökség továbbélését mutatják.

A balácai telep feltárása két sírt eredményezett. Ezek a sírok nem illeszkednek bele abba a képbe, amely az eddigi sírleletek alapján kialakult. A horvátországi Sopot kultúra temetkezését gyakorlatilag nem ismerjük. S. Dimitrijević egyetlen sírról tudósít (DIMITRIJEVIĆ 1969, 55), és az azóta eltelt időben is csak egy bukkant fel, Vinkovci-Ervenica Sopot-lelőhelytől 200 m-re egy magányos, bolygatott sírban a Sopot kultúrába sorolható edényt találtak (TEŽAK–GREGL 1993, 65). A temetkezési szokásokat tehát a magyarországi sírleletek alapján összegezzük. A legnagyobb sírszámú temető a bicskei, ahol a 30-as évek elején 9 sírt bolygattak meg, majd további hetet feltárt a székesfehérvári múzeum (PETRES 1954, 22). 1974-ben egy újabb sírt tárt fel a lelőhelyen Makkay János (MAKKAY 1975). Szentendréről 3, ill. 4 sír

3. kép Balácsa, 1. gödör
Abb. 3 Balácsa, Grube 1

4. kép Balácsa, 1-2: 1. gödör; 3-5: 2. gödör
Abb. 4 Balácsa, 1-2: Grube 1; 3-5: Grube 2

anyagát ismerjük (PATAY 1966–67, 8, MRT 7,279). Sír melléklete lehetett a keszthelyi edény is (DORNYAY–CSALOG 1945). A felsorolt sírok alapján az uralkodó tájolás a Sopot-kultúrában a K–Ny-i volt, a hátón és a baloldalt zsugorítva fektetés aránya nagyjából azonos. Mellékletben általában gazdagok a sírok. Egy vagy két edény a szokásos, a bicskei 1974. évi sírban 4 volt (MAKKAY 1975), ez a legtöbb. Négy sírban találtak kagylógyöngyből fűzött láncot (Szentendre 6 gyöngy a nyakon PATAY 1966–67, 8; Bicske 5. sír: 12 gyöngy a nyakon, 6. sír: 20 gyöngy a nyakon PETRES 1954, 22–23; 1974. évi sír: övként több száz gyöngy MAKKAY 1975). Két bicskei sírban volt agancskapa (PETRES 1954, 22), ill. csont csákány (MAKKAY 1975, 21. kép). A bicskei 1. sírban festékrög került elő (PETRES 1954, 22), valamint két kovaszilánk, a szentendreiben pedig 28 jáspisból készült eszköz, továbbá egy hematit balta töredéke (PATAY 1966–67, 8). A megfigyelt temetkezési rítus a Kárpát-medencében a kora neolitikum óta létező szokásokat őrizi: zsugorítás, bal oldalra fektetés, K–Ny irányú tájolás, a mellékletként adott edény, festékdarab, kagylókszer. Ugyanezek a szokások a késői neolitikumban is megtalálhatóak, de továbbiakkal gazdagodva. A sírok előkerülési helyét illetően a bicskei sírok telepen kerültek elő, a többiről nincs információ.

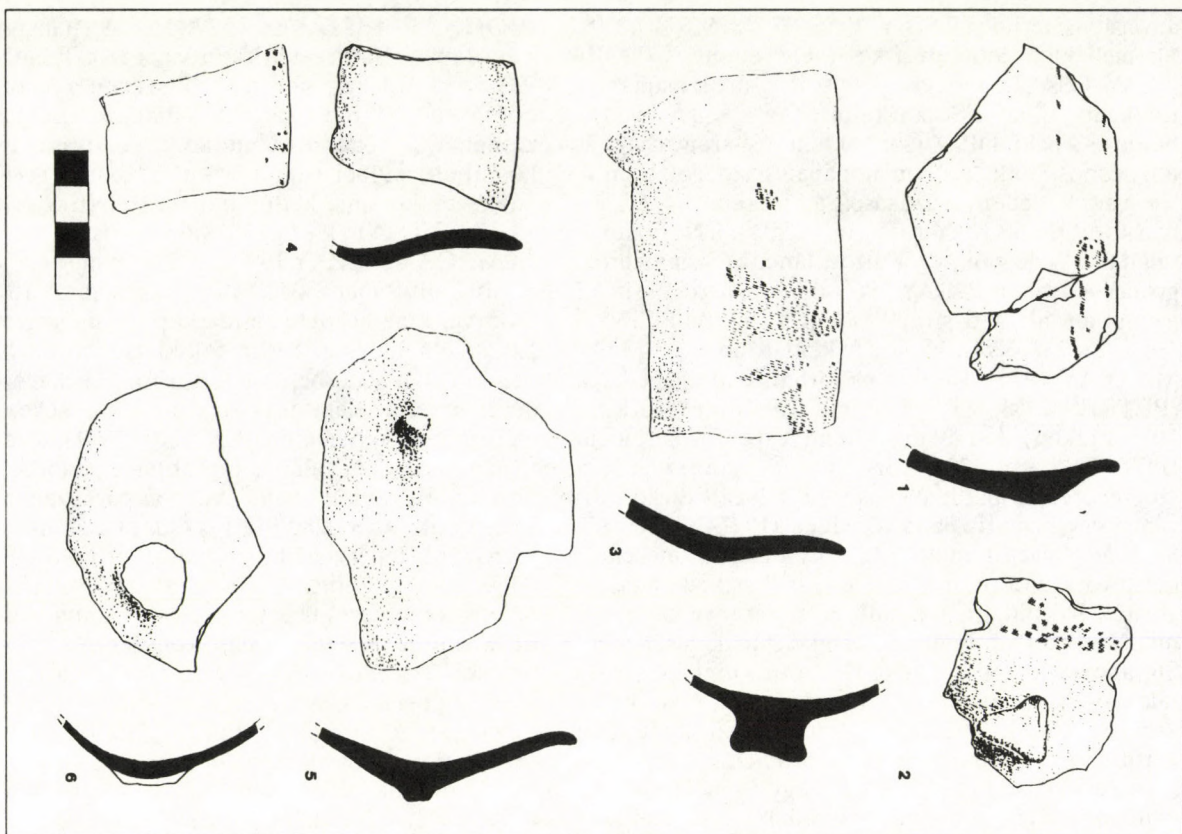
A két balácai csontváz a telep egy-egy gödrében fektetve, az első (10. objektum) némileg természetellenes módon hason fekve, a gödörbe arccal lefelé való bedobást sejtetve. Megközelítő tájolása ÉK–Dny. A második (13. objektum) a bal oldalán erősen zsugorított helyzetben fektetve egy kis gödörben. Tájolása DK–ÉNy-i. Ez utóbbi fektetése nem tér el a Sopot-kultúra szokásaitól. Az első mellett a gödörben két nem teljesen ép edény volt, esetleg mellékletként értelmezhetőek. A második mellett a térdénél egy kőpenge volt, a gödörben pedig egy további kőpenge és egy edénytöredék. A sírt kőborítás fedte. A Sopot-kultúra temetkezései között eddig ilyen nem fordult elő, a vonaldíszes kerámia kultúrája azonban ismerte ezt a szokást (ZALAI–GAÁL 1988, 54). A két sír nem illeszthető be a normális temetkezés kategóriájába, hanem a gödörbe temetkezésnek a neolitikumban széles körben elterjedt szokását idézi fel.

A gödörbe való temetkezés szokása Magyarországon a kora neolitikum óta, elsősorban a Körös kultúrában előforduló jelenség (TROGMAYER 1968, 1969; KUTZIÁN 1944, 96; RACZKY 1988, 21–22). A 60-as években élénk vita folyt e tárgyban, amelynek során felmerült, hogy a településeken talált csontvázak a megölt ellenség maradványai, esetleg a gödrökbe történt későbbi beásások (CSALOG 1964–65, 42–43; 1965, 24–25; 1968, 21–25). Raczkó Pál a melléklettel ellátott sírokra (Deszk–Olajkút, Szakmár–Kisülés, Szolnok–Szanda–Tenyősziget) hivatkozva ismét felvetette, hogy ezek valódi temetkezések (RACZKY 1982, 19; 1988, 22). B. Kutzián Ida szintén foglalkozott a sírmellékletek kérdésével, és néhány esetben kérdésesnek tartotta a leletek értelmezését

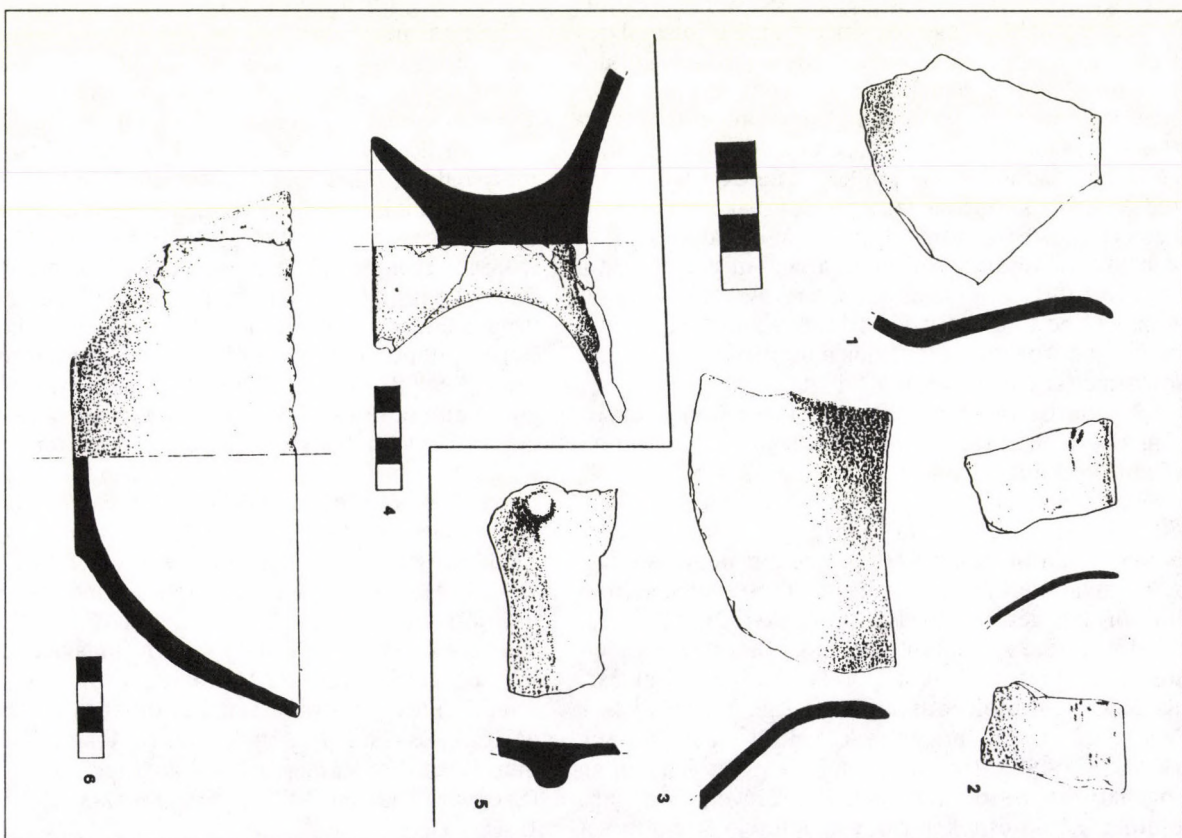
(BOGNÁR–KUTZIÁN 1977, 16). A vitában idézett Vata-tanyai 10. sír 3 férficsontváza (KUTZIÁN 1944, 93) azért érdekes, mert a jelek szerint a halottat bedobták a gödörbe, akárcsak a balácai első temetkezésnél. A gödörbe temetkezés szokása nyomon követhető a többi neolitikus kultúrában is, így pl. a vonaldíszes kerámia kultúrában (LENNEIS 1981, 21–34; RUTTKAY 1985, 13), vagy a tiszai kultúrában (KALICZ–RACZKY 1987, 23). Nem meglepő tehát a Sopot-kultúrában való előfordulás sem. A 10. gödör csontvázának helyzete kétféleképpen interpretálható. Elképzelhető, hogy hason fekvő zsugorított helyzetben került a gödörbe, és a gödör földjének megsüllyedése hozta a jelenlegi pozícióba. Ez emlékeztetne a wünnitzi sír helyzetére (LENNEIS 1981), de az is elképzelhető, hogy valóban bedobták a gödörbe. Erre a szituációra vonatkozóan kevesebb párhuzammal rendelkezünk – bár akad ilyen, például a zselizi csoport šturovói telepén talált 14. számú sír (PAVÚK 1994, 94–95) – a gödörben talált csontvázak általában szabályos temetkezés képét mutatják, mint a balácai 13. objektum is. A térdnél talált kőeszköz ebben az esetben lehet melléklet. E. Lenneis véleménye látszik a kérdésben a leginkább elfogadhatónak. Úgy véli, hogy meghatározott mágikus-rituális eljárások során kerültek a halottak a gödörbe. Két közös vonásuk van: természetes halállal haltak és nem mindegyik volt méltó a mellékletre (LENNEIS 1981, 28).

A felsorolt sírok közül érdekes módon valamennyi a Sopot-kultúra fiatalabb fázisába tartozik, a balácai 10. gödör anyaga szintén nagyon fiatal. A korai fázisból nem ismerünk temetkezést. Balácán a két gödörbe temetett csontvázon kívül előkerült még néhány további, nem hétköznapi rendeltetésű tárgy:

1. *antropomorf ábrázolású nehezék* (15. kép 1) 1982-ben került elő az I. épület 34. helyiségében 30 cm mélységben, tehát római kori rétegben.⁴ Téglaőrös színű, homokkal erősen soványított anyagú, jól égetett, félgömbhöz közelítő formájú töredék, alján egymásra merőleges két átfúrás nyoma. A nehezék az átfúrásoknál tört el. Tetején emberi fej ül, elnagyolt kidolgozású, az orrot két oldalról benyomott plasztikus borda jelenti, a szemek helyén bebökött pontot találunk, a haját sűrű tűzdelés jelképezi, a nyakon kidolgozatlanak tűnő borda fut körbe, amely a fej bal oldalán hiányzik. Méretek: magasság 8 cm, alja átmérője 8,3x8,2 cm. Bár a lelet körülményei bizonytalanok, anyaga és az arcábrázolás miatt a Sopot-kultúrába kell sorolnunk. Hasonló arcábrázolással találkozunk például egy Vinkovciból való darabon (DIMITRIJEVIĆ 1968, XIV:7). Az arcforma a Vinča B₁–B₂ fordulóján bukkan fel a Bánát északi részén (Chişoda Veche, RADU 1979, II:6), a továbbiakban megtalálható a lengyeli kultúrában (DOMBAY 1960, CXIV:1), és a morva festett kerámiában is (VILDOMEC 1928–29, 5:9). A tiszai kultúrában találkozunk még ilyen durván megformált antropomorf figurával (Szegevár KOREK 1987, 59; Gorzsa HORVÁTH 1987, 44).

5. kép Balácsa, 2. gödör
Abb. 5 Balácsa, Grube 2

6. kép Balácsa, 1-3: 2. gödör; 4-6: 3. gödör
Abb. 6 Balácsa, 1-5: Grube 2; 4-6: Grube 3

2. *csillag alakú tárgyak* (15. kép 2) A balácai leletek között 3 darab csillag alakú tárgy van, mindhárom szörvány, római kori rétegből került elő. (Ltsz.: 82.1.1025., 89.1.1607., 89.1.2134.) Sárga, sárgásszürke színűek, 6 egyenlő ágúak, az ágak vége egyenesre vágott, átfúrtak. Az ismert bicskei C típusba sorolhatóak (MAKKAY 1967, 10).

3. *állat alakú szobor töredéke* (15. kép 3) 1982-ben került elő, a 8/A szelvényben szörványként, 45 cm-es mélységben, római kori rétegben.⁵ Tégla-vörös színű, az egyik fele sötétszürke foltos. Nagy testű, négy lábú állat hátsó fele. A lábak és a farok vége hiányzik. A szobor belül üreges. Anyaga szemmel láthatóan meg egyezik a nehezékével. Igen jó kivitelű darab. Mérete: hossza 6,5 cm, magassága 4,8 cm. Fej hiányában némileg bizonytalan az állat meghatározása, de nagy valószínűséggel szarvasmarhának tartható (Vörös I. meghatározása). A Sopot-kultúra eddig ismert leletei között a szobor pontos megfelelőjét nem ismerjük, de a lengyeli kultúra korai periódusában megtaláljuk az önálló állatplasztikát pl. Aszódon (KALICZ—KALICZ—SCHREIBER 1983–84, 316). Az állat testfelépítésében egy aszódi edényt tartó figurához (KALICZ 1985, 74:3) és egy pécsváradi állatszobor töredékéhez (DOMBAY 1960, CXV:6) hasonlít leginkább. A töredék formájából határozottan látszik, hogy nem állat alakú edény volt, hanem önálló plasztika. Belül üreges állatplasztikát a vonaldíszes kerámia kultúrában is készítettek (ANKEL—MEIER—ARENDT 1965).

4. *bothros*. A fentebb 3. számmal jelölt objektum. Az egyetlen olyan balácai kultikus lelet, amely biztosan korai keltezésű. Áldozógödör voltát bizonyítja a formája – hengeres falú, 2 m mély gödör – és a benne talált állatsontok (marhacsontok és kecskeszarv – a meghatározást Vörös I. végezte), továbbá egy egészen és egy részben kiegészíthető edény. (Balácán egyéb teljesen kiegészíthető edény a neolitikus leletek között nem fordult elő.)

A balácai 3. gödörhöz hasonlót Makkay János közölt Bicskéről (MAKKAY 1983, 163). Egy cölöpszerkezetes ház egyik cölöplyukában 2 marhakoponya volt építési áldozatként elhelyezve. A balácai gödörrel kapcsolatban nincs adat arra vonatkozóan, hogy épülethez tartozott volna (római kori falak között volt a gödör), de nagyon valószínű, hogy ilyen szerepet játszhatott. A leletanyag egyszeri áldozatra utal, nem pedig periódikusan megismétlődőre, éppúgy, mint a bicskei. Ebben az esetben pedig csakis építési áldozatra gondolhatunk.

Az említett leletekkel a szarvasmarha- illetve lényegében a bikakultusznak egyre szaporodó jelei bukkannak fel a Sopot-kultúrában. A kultusz eredete, balkáni, kárpát-medencei (főleg alföldi) elterjedése jól ismert (CHAPMAN 1981, 93. ábra; KALICZ—RACZKY 1981). A Dunántúlon a Sopot-kultúra idején találjuk az első határozott nyomait. Ez nem véletlen, kielégítő magyarázatul szolgál rá a Sopot-kultúrának a délkelet-európai kultúrákhoz való tartozása. A nyugati vonaldíszes kultúrkörben vannak

szörványos adatok arra vonatkozóan, hogy ez a kultúra is használta a bikát rituális szerepkörben (HÖCKMANN 1972, 196; ANKEL—MEIER—ARENDT 1965, 6), de csak később a Stichband kerámiában vált a bikaábrázolás igazán jellemzővé (HÖCKMANN 1972, 194). A kultuszt idéző állatsontleletekkel kapcsolatban meg kell még említeni a Sopot-kultúrának azt az Ajkán feltárt gödrét, amelynek alján szintén nagyméretű marhacsontokat találtunk (REGENYE 1991, 5). A szituáció emlékeztet a svodini 10/65. számú objektumra, amely szintén nagyobb gödör, benne cseréptöredékekkel, alján tulokkoponyával (LICHARDUS—ŠIŠKA 1970, 343).

A balácai leletanyag sajátosságai

A kerámia jellemzői

A finom kerámia szürke, sárga, fekete színű, vékony falú, homokkal soványított anyagú. Anyagát tekintve megkülönböztethető két periódus. A déli gödrökre jellemző a fekete, fényezett felületű kerámia túlsúlya, a késői periódust képviselő északi gödrök anyagában ezzel szemben felbukkan egy sárga, sárgászöld színű, többnyire fényezett felületű kerámia. Ez utóbbi típusú kerámia előfordulásának aránya az egyes objektumokban:

gödör	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
%	0	3	0	2	5	0	0	5	1	19	12

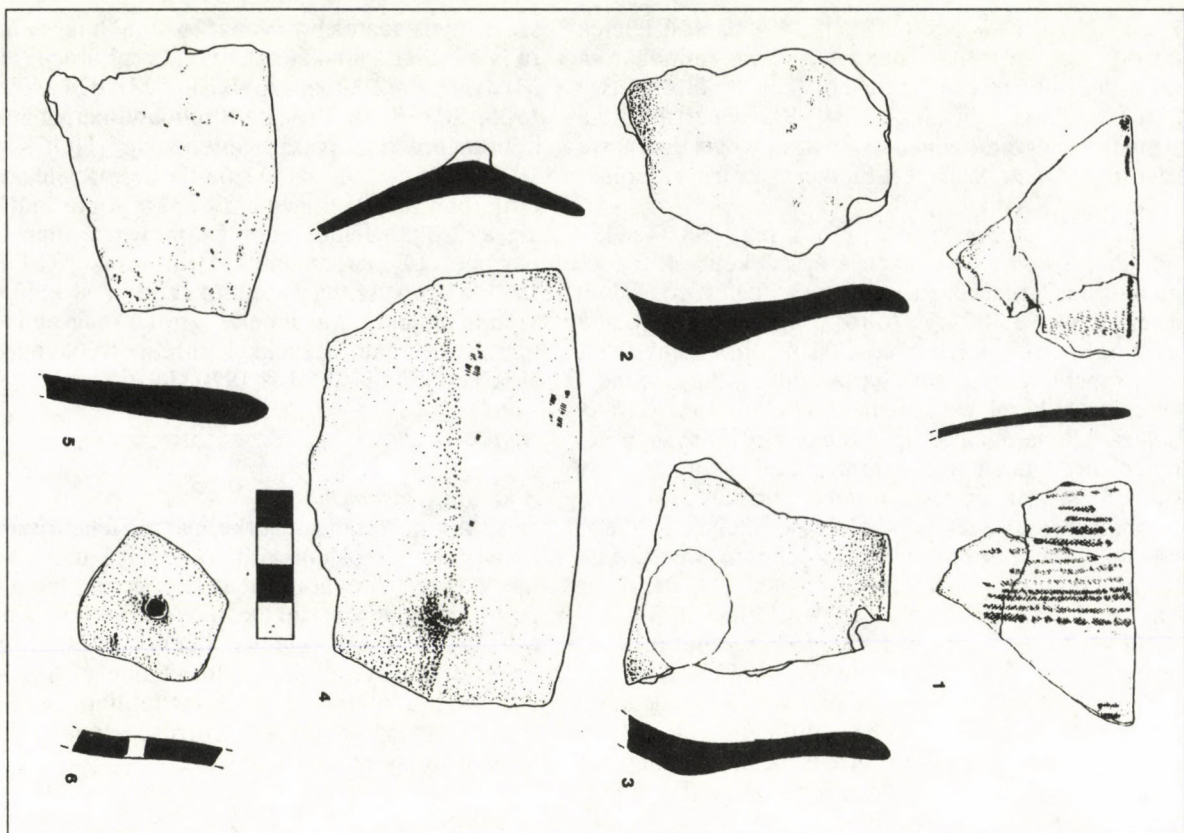
A durva kerámia szürke, barna, fekete színű, vastagabb falú, kavicsal soványított. A kavics gyakran nagy, fehér szemcsék formájában van jelen.

Edényformák

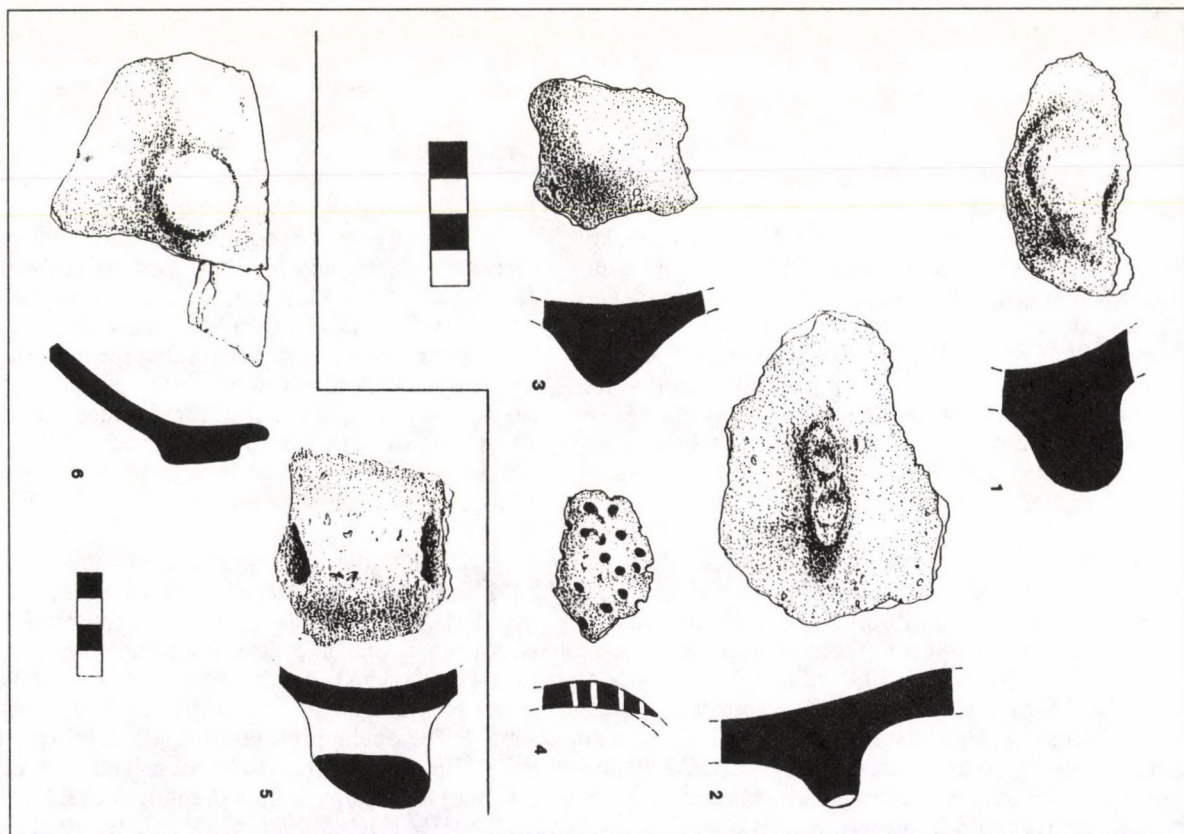
1. bikónikus edények több változatban

a. Homorú felső és domború alsó részű forma éles törésvonallal (5. kép 3). Igen gyakori elsősorban az épület déli frontja előtt feltárt, tehát korai gödrökben, de megtaláljuk a valamivel későbbi 9. gödörben is. A korai példányok igen jó kivitelűek, fényezettek, gyakran festettek. A törésvonalon néha kis kerek (5. kép 5), vagy nagyobb, az edényfal megvastagításából keletkezett bütyök ül (8. kép 3). Ez a forma a dunántúli Sopot-leletek korai időszakának korjelzője (KALICZ 1988, 2:1–6), azonban Bicskén a fiatalabb fázisban is tovább él (KALICZ 1988, 114).

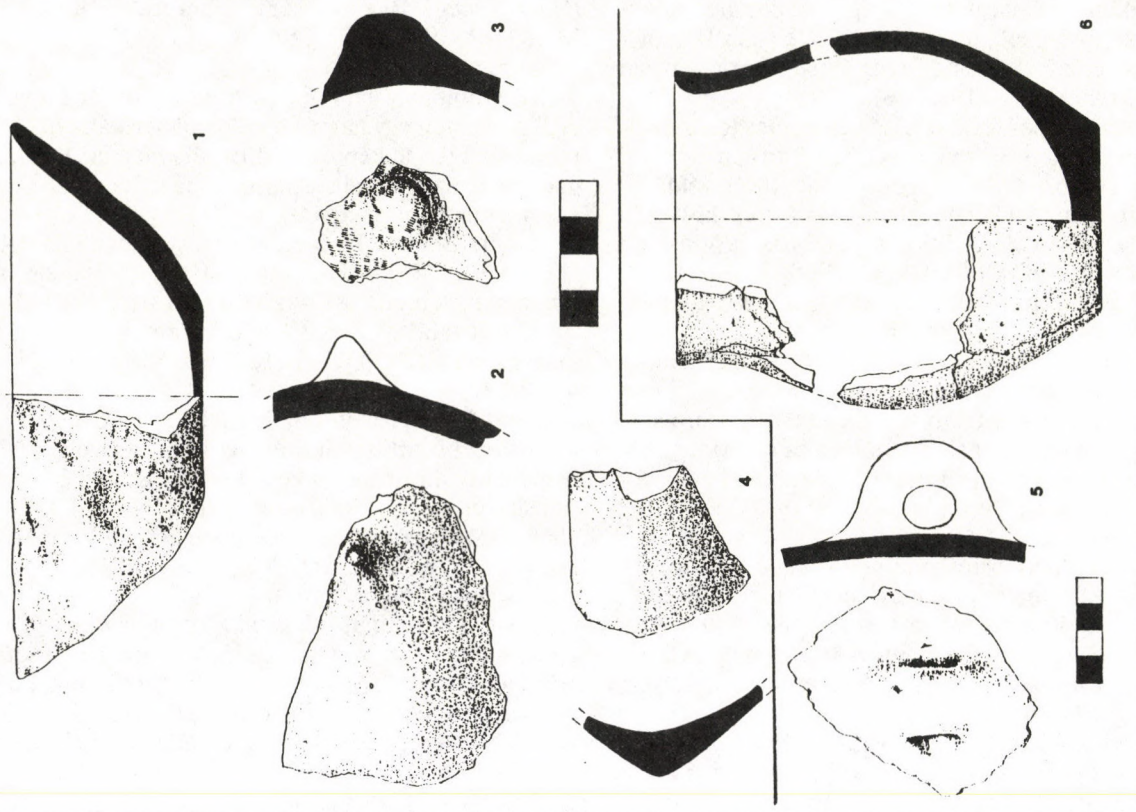
b. Rövid, homorú felső részű, kevésbé éles hasvonalú, erősen megvastagodó falú, alacsony forma (3. kép 1; 5. kép 1). Gyakori a szörvány leletek között, gödörben azonban csak a legkorábbiakban találjuk meg (1, 2. gödör). A felső rész festett, a felület általában jó kidolgozású. A hazai lelőhelyeken csak élesebb törésvonalú profillal találjuk meg (pl. Bicske PETRES 1954, IV:1), Horvátországban a Ražište típusban találkozunk pontos megfelelőjével (MARKOVIĆ—KRANJČEV 1978, 5:5). Ez a tény összhangban

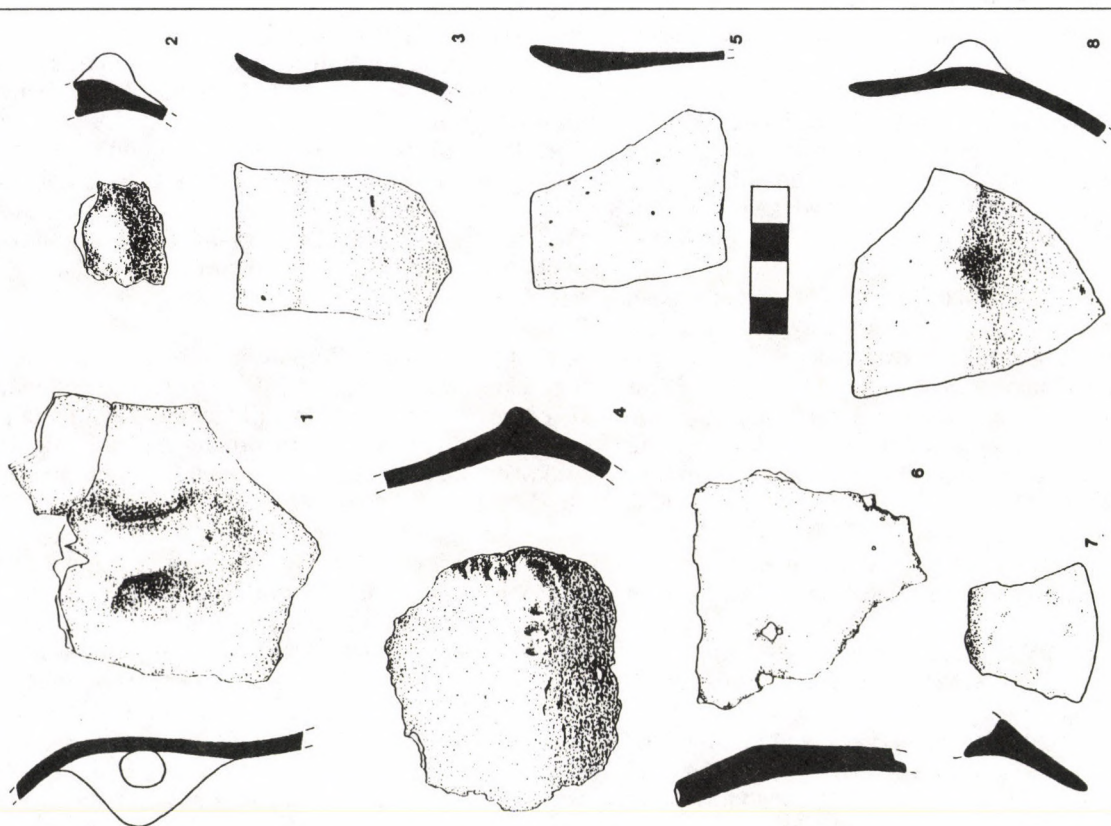
7. kép Balácsa, 1-5: 4. gödör; 6: 5. gödör
Abb. 7 Balácsa, 1-5: Grube 4; 6: Grube 5

8. kép Balácsa, 1-5: 5. gödör; 6: 6. gödör
Abb. 8 Balácsa, 1-5: Grube 5; 6: Grube 6

10. kép Balácsa, 11. gödör
Abb. 10 Balácsa, Grube 11

9. kép Balácsa, 1-3: 7. gödör; 4-5: 11. gödör; 6-8: 8. gödör
Abb. 9 Balácsa, 1-3: Grube 7; 4-5: Grube 11; 6-8: Grube 8

van azzal, hogy Balácán kizárólag a legkorábbi objektumokban fordul elő, ugyanis a Ražiste típus Brezovljanit megelőző jelenség a Sopot-kultúra típusai között (MARKOVIĆ 1985, 66).

c. Csonkakúpos felső és alsó részű, éles törésvonalú forma (3. kép 3; 7. kép 4). Elsősorban a korai fázisban gyakori (1, 4, 5. gödör), de több példányban megtalálható a 9. gödörben is. A Sopot-kultúra I b és II. fázisában előfordul például Otok és Vinkovci lelőhelyeken (DIMITRIJEVIĆ 1968 VI:10, IX:7), továbbá Bicskén (MAKKAY 1975, 39. kép) és Izményben (KALICZ—MAKKAY 1972a, 8:2). Fényezett felületű, ritkábban festett. A plasztikus dísz alkalmazása nem jellemző rá, csupán egyetlen esetben találkozunk a törésvonalra tett extrém nagyságú kerek bütyökkel (8. kép 6). Ez a bütyöktípus nem jellemző a Sopot-kultúrára, de alkalmanként előfordul a Lužianky csoportban (NOVOTNÝ 1966, 17:6).

d. Lekerekített törésvonalú forma (5. kép 6; 14. kép 3, 5). Valamennyi gödör anyagában előfordul, továbbá gyakori a szórványok között is, tehát a lelőhely egész életét végigkísérte. Gyakran festett. A fiatalabb fázis korjelzője a Sopot-kultúra más lelőhelyein (KALICZ 1988, 4:1–6).

e. Rövid nyakú, domború vállú, mélyen ülő, lekerékített törésvonalú (harang alakú) forma. Igen kevés példány képviseli, a szórvány anyagban és a 9. gödörben találjuk meg, a Lužianky csoport harang alakú edényének rokona (NOVOTNÝ 1962). Egy szórványként előkerült példány (13. kép 1) festése felveti azt a lehetőséget, hogy a Lužianky csoport területéről származik.

2. táblak

a. Gömbös hasú, rátett nyakú tál, íveltlen kihajló peremmel. A késői 8. és 9. gödörben fordul elő, nem tartozik a gyakori típusok közé. A szlavóniai Sopot-kultúrában jelen levő, Vinča C-hatást képviselő tálforma (DIMITRIJEVIĆ 1969, X:6; 1968, III:7, VII:8, XI:5) változata.

b. Széles szájú profilált tál. A szórvány anyagban található néhány jellegzetes példány (12. kép 3), valamint a 10. gödör csontvázának mellékleteként egy szokatlanul nagy edény (12. kép 1), továbbá a 9. és 11. gödörben (11. kép 7), tehát a késői periódusban. Jellemző, hogy sárga színűek, festettek, az egyik példány vörös és sárga színnel. Bicskén kevésbé gyakori (MAKKAY 1969, 9: 3–4), Zalaváron (KALICZ 1988, 6:2), Sén (KALICZ 1983–84, 6:3, 5, 7) megtalálható, sőt a lengyeli kultúrában is tovább él (pl. Friebritz) (NEUGEBAUER—MARESCH 1986, 198).

c. Behúzott peremű tál. Nagyon ritka forma, csupán a 11. gödörben, tehát a legkésőbbi időszakban fordul elő és a szórvány anyagban.

d. Csonkakúpos tál egyenes vagy ívelt fallal. A vastag edényfal a peremnél elvékonyodik. Szintén nem tartozik a gyakori formák közé, a 4., 5., 9. gödörben ta-

lálható meg. Bicskén sem ismeretlen (KALICZ—MAKKAY 1972a, 5:27, 28).

3. talpas edények

Kis számban találunk az anyagban tömör talpakat. A 3. gödörben egy nagyobb példány összeállítható darabjai voltak (6. kép 4). Előfordult még az 1., 9., 11. gödörben, azaz mindkét periódusban. Jellemző a talp peremének megvastagítása, egy a Sopot-kultúra korai fázisában Becsehelyen alkalmazott megoldás (KALICZ 1983–84, 3:4–5). A tálrész ívelt, ahol ez egyáltalán megfigyelhető. A 8. gödörben alacsony csőtalp töredékét találtuk meg (9. kép 7), amely nem ritka a kultúrában (DIMITRIJEVIĆ 1969, XII:2).

4. szűrőedény

a 9. gödörben volt egy kis festett szűrőedény peremtöredéke, az 5. gödörben pedig egy durvább kivitelű példány darabjai (8. kép 4). Az elsőhöz hasonló Bapskáról közölt S. Dimitrijević (DIMITRIJEVIĆ 1968, 11:11), az utóbbi kivitelében egy otoki példányhoz hasonló (DIMITRIJEVIĆ 1969, VII:1).

5. durva bikónikus edények

a finom kerámiához hasonló formájú, de eltérő kivitelű edények (8. kép 6), az 1, 5, 6, 9. gödörben fordul elő ilyen töredék. Vastag falúak, díszítetlenek. A Sopot-kultúra lelőhelyei közül Segesden (ZALAI—GÁL 1979–80, 22:3) is megvan, továbbá Sén (KALICZ 1983–84, 7:8, 9).

6. tálak

a finom kerámia formáihoz hasonlóan

a. behúzott peremű, a 4, 5, 6, 11. gödörben fordul elő.

b. csonkakúpos (6. kép 6; 10. kép 1), a 3. és 9, 11. gödörben. Ez az egyetlen kiegészített edénytípus a balcai anyagban. Faluk enyhén ívelt, a perem ujjenyomással tagolt.

c. lapos tál (4. kép 3). Igen vastag falú durva edények gyakran csőrös füllel, vagy felálló bütyökkel. Gyakori típus, előfordul a 2, 8, 9, 11. gödörben. A séi tállal rokon (KALICZ 1983–84, 6:23), a felhúzott bütykös változat tovább él a lengyeli kultúrában (KALICZ 1971, 5:3).

7. fazekak

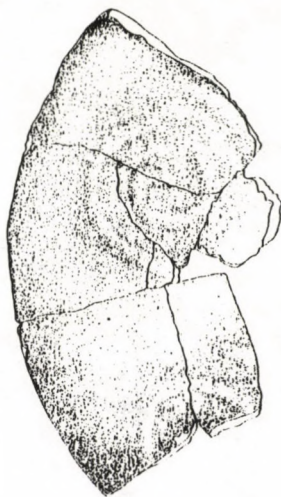
a. az enyhén kihajló peremű, öblös hasú forma a leggyakoribb (4. kép 2, 4, 5; 10. kép 6). Nagyobb méretű edények ezek gyakran ujjenyomással tagolt peremmel, bütyökkel. A protolengyeli időszak leggyakoribb fazéktípusa, a becsehelyi fiatalabb horizont (KALICZ 1988, 4:13, 14) és Sé (KALICZ 1983–84, 7:1, 3) anyagában is megtaláljuk.

b. hengeres nyakú, kívülről megvastagodó peremű, öblös hasú forma. Megtalálható az 5. és 9. gödörben, kis számban. A Sopot-kultúrában nem tartozik a gyakori edényformák közé. Előfordul Sén (KALICZ 1983–84, 7:2), de inkább a lengyeli kultúrára jellemző már a legkorábbi időszakától kezdve (NEMEJCOVA—PAVUKOVA 1986, 1:18).

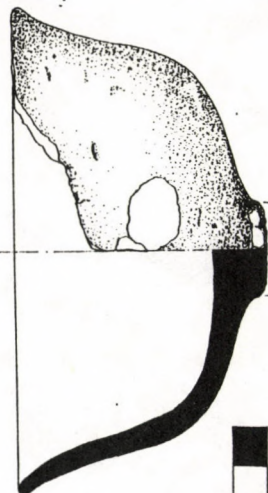
c. S profilú fazék. Igen ritka, csak a szórvány anyagban fordul elő, és a 6. gödör bolygatott részében.

1

2

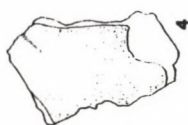
3

12. kép Balácsa, 1: 10. gödör; 2: 9. gödör; 3: szórvány
Abb. 12 Balácsa, 1: Grube 10; 2: Grube 9; 3: Streufund

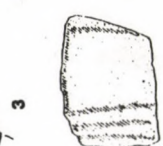
2

4

6

5

7

9

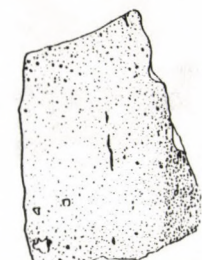
3

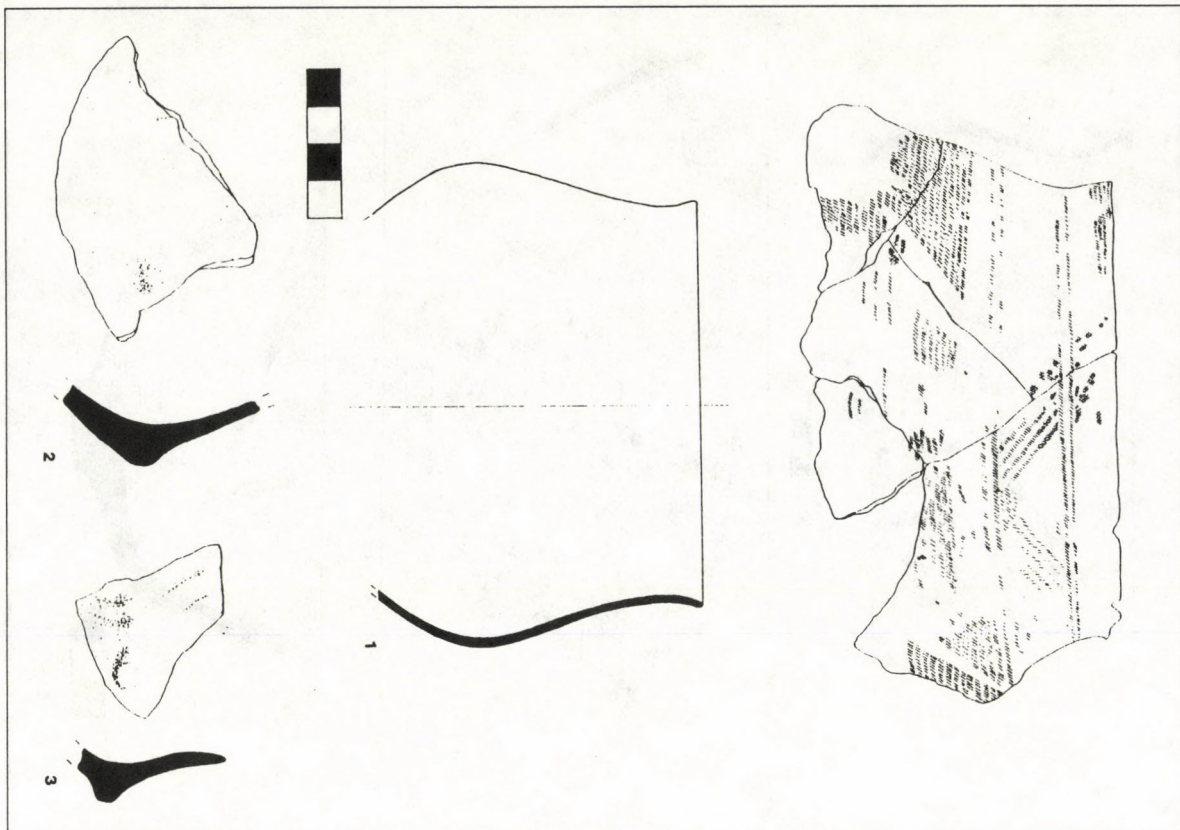
1

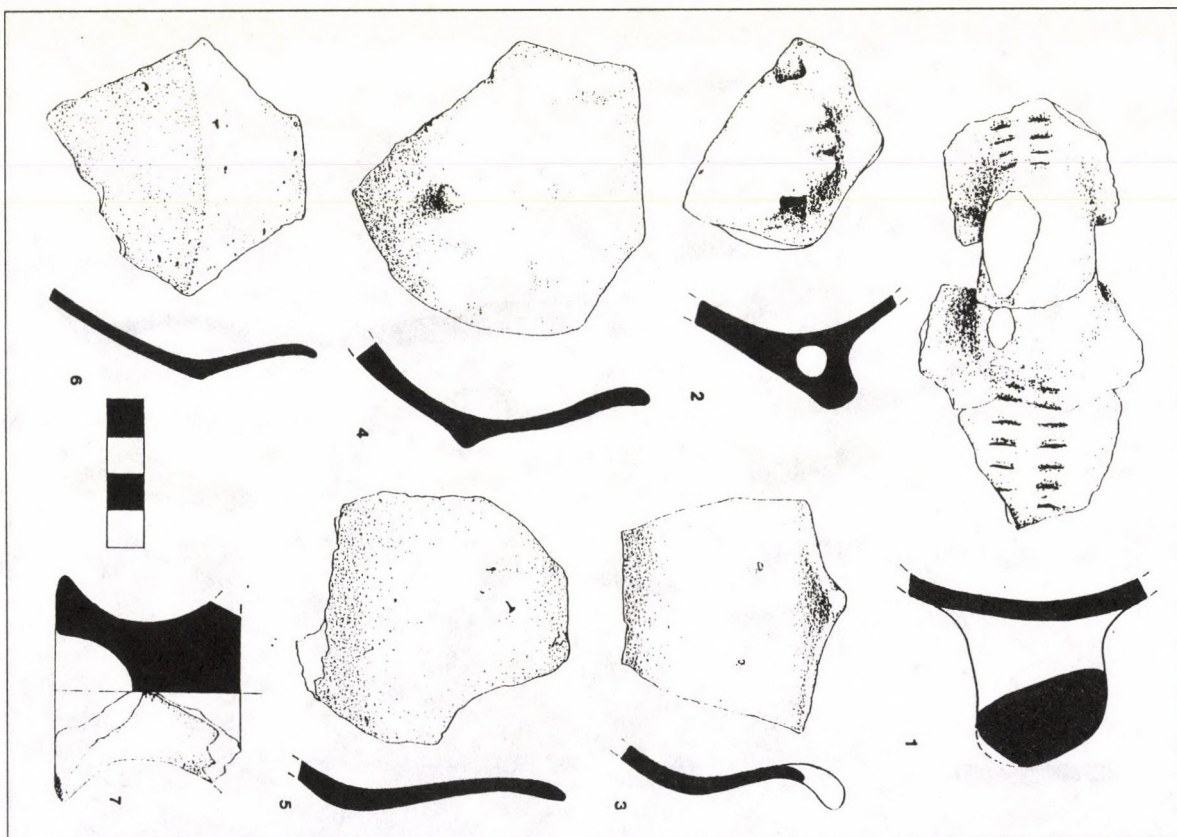
8

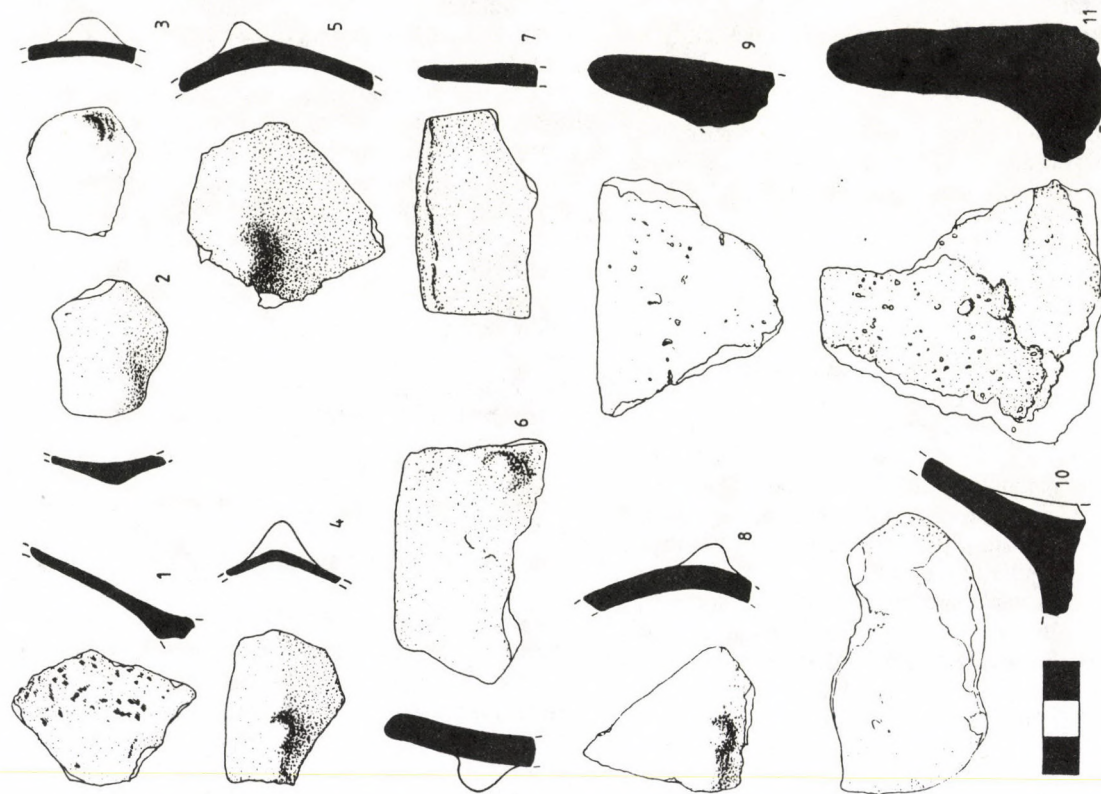
11. kép Balácsa, 1-7: 11. gödör; 8-9: szórvány
Abb. 11 Balácsa, 1-7: Grube 11; 8-9: Streufund

13. kép 1: Balácsa, szórvány; 2-3: Nemesvámos-Nagykút, felszíni gyűjtés
Abb. 13 1: Balácsa, Streufund; 2-3: Nemesvámos-Nagykút, Streufund

14. kép Balácsa, szórvány
Abb. 14 Balácsa, Streufund

16. kép 1: Barnag; 2: Sóly; 3-7: Vászoly; 8-11: Veszprém
Abb. 16 1: Barnag; 2: Sóly; 3-7: Vászoly; 8-11: Veszprém

15. kép Balácsa, szórvány
Abb. 15 Balácsa, Streufund

8. csőtalpas tál

a durva kerámia között nagyon ritkának számít, kizárólag a szórvány anyagban fordul elő.

9. kanál

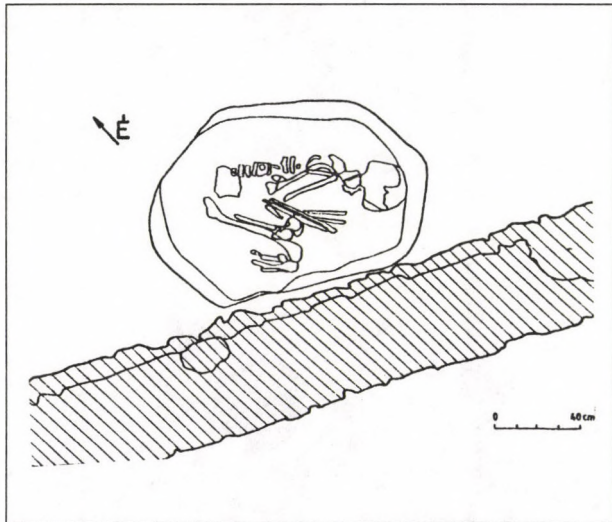
A szórvány leletek között találunk egy tömör nyelű példányt. A séi leletanyagban megvan mind a tömör nyelű, mind a nyélcsöves típus (KALICZ 1983–84, 6:27).

Díszítések

festés: A finom kerámia legjellemzőbb díszítése a festés, a durva kerámián nem találtuk nyomát. Uralkodó a vörös szín, néhány esetben azonban előfordul a sárga is. Az összesen 95 darab festett töredék 8 százaléka sárga. A szórvány anyagon kívül a 2. gödörben 1, a 3.-ban szintén 1, a 4.-ben is 1, a 11.-ben pedig 4 darab volt. Ha hozzátesszük, hogy a sárga festés többnyire késői formákon jelenik meg (11. kép 7, 9), akkor látjuk, hogy a vörös-sárga színekombináció a késői zselízi jelenlét után eltűnő tendenciát mutat, majd a Sopot-kultúra végén bukkan fel újra, talán Luzianky-hatásra. A festett kerámia aránya a következőképpen alakul a finom kerámián belül az egyes gödörökben:

gödör	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
db	10	28	2	3	2	0	1	4	8	0	37
%	20	19	6	14	1	0	8	6	2	0	15

Az arányokból kitetszik, hogy egy lelőhelyen belül nem lehet a gödörök közötti kronológiai viszonyt a festett kerámia arányára alapozni. Részben magyarázza ezt az a tény, hogy a gödörökben nem volt a statisztikai számítások elvégzéséhez elégséges mennyiségű kerámia. A legkorábbi gödörökben a legmagasabb az arány. Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben a két gödör-

17. kép Baláca, 10. gödör
Abb. 17 Baláca, Grube 10

ben a felület fényezése is igen magas százalékot ér el, tehát valószínűleg kedvezőbbek voltak a körülmények a felület épen maradására.

A festett mintakincs kevésbé rendszerezhető. Többségében alaktalan foltok maradtak meg, csupán a 11. gödör, a legkésőbbi objektum anyagában látunk sávost – főként függőleges sávost – mintát. Ugyancsak sávost, mégpedig vörös és sárga függőleges, sűrűn rajzolt vonalkázás díszíti a 4. gödör egy edényének belső peremét (17. kép 1). A minta a bükki kultúra mintakincsére emlékeztet. Egy edény belsejében pedig sorban elhelyezett pontok húzódnak.

fényezés: a leggyakoribb díszítési eljárás. A finom kerámia formáinak mindegyikén megtalálható. Az egyes gödörökben az előfordulási arány a következő:

gödör	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
db	21	50	9	5	15	0	4	0	20	2	40
%	55	34	34	24	10	0	33	0	5	4	16

Egy lelőhelyen belül van csupán értelme az összehasonlításnak, mert a talajviszonyok befolyásolják a fényezés fennmaradását. Leszámítva a festés tárgyalásánál említett feltételezést, miszerint a két legkorábbi gödörben talán kedvezőbb volt a kerámia helyzete, azt látjuk, hogy a fényezett felületű kerámia aránya a festésnél hívebben tükrözi a lelőhely belső kronológiai viszonyait. A korai periódus anyagára jellemző a fekete, fényezett kerámia jelenléte, ez idővel eltűnik, majd a késői szakaszban felbukkan a sárga kerámia, szintén gyakran fényezett felülettel. A számok jól mutatják a csökkenő, majd újra növekvő tendenciát.

plasztikus díszítés:

a. **bütyök:** állatfej (5. kép 2) és talp alakú bütyök a legkorábbi gödörök anyagában fordul elő. Kis kerek (3. kép 5, 7), átfúrt és az edényfal megvastagításával kialakított (8. kép 3) bütykök a jellemzőek. Egy edényen nagy, kerek, lapos tetejű bütyköt találunk (8. kép 6). A Sopot-kultúrára nem jellemző, gyakoribb a kialakuló lengyeli kultúra idején (NEMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1986, 1:20).

b. **kannelúra:** két időszakban is jelen van. A korai megjelenés, a bicskei anyagra jellemző kannelurázott vállú edény (KALICZ—MAKKAY 1972a, 7) Balácán csak felszíni anyagban fordul elő (13. t. 2–3). A késői periódus egyik gödörében (9.) más formában jelentkezik ez a díszítés. Egy tál egyenesre vágott peremén ferdén besimított minta fut körbe. Hasonlót Vinčából közöl S. Dimitrijević (DIMITRIJEVIĆ 1968, X:3) a Sopot-kultúra II. fázisának lelőhelyéről Vinča C importként. Ugyanebből a környezetből való a 9. gödör egy másik edénytöredékének (13. kép 2), egy csonkakúpos tálnak a párhuzama, a belsejében besimított spirállal (DIMITRIJEVIĆ 1969, X:3, 4). A kannelurázott spirálmotívum a Vinča kultúrából ered, ezen a vidéken nem jelent meg korábban, mint a Vinča C fázis (SÉFÉRIADÉS 1989, 279), magában a Vinča kultúrában esetenként a B₂ végén felbukkanhat. S.

Dimitrijević a B₂ fázis végéről egyetlen leletet említ (DIMITRIJEVIĆ 1969, 71, 65. jegyzet), de megjegyzi, hogy – V. Milojević véleményétől eltérően – a tényleges használat csak a C fázisban kezdődött el (DIMITRIJEVIĆ 1969, 50). Ehhez igazodva a besimított spiráldísz balácai megjelenése sem történhetett a Vinča B₂ vége, de inkább a C kezdete előtt, tehát a Sopot-kultúra késői periódusa a Vinča C elején élt a lelőhelyen. A Vinča C korszakból találunk a besimított spirálra bővebben analógiákat, de ezeken az edény külső oldalán látható a minta. A dél-dunántúli lengyeli kultúrában fordul elő Újberekpusztán és Ágostonpusztán (ZALAI-GAÁL 1979–80, 6:1; 2:8). Ez utóbbin is négyszer ismétlődik a minta, mint ahogyan az a balácai tálon is rekonstruálható. Hasonlót közöl V. Milojević (MILOJEVIĆ 1949, 33. kép 11).

a perem kiképzése: az egyenesre vágott, elvékonyított perem jellemző az anyagra. Szórványként találtunk egy töredéket kis nyúlvánnyal a peremen (14. kép 3), megtaláljuk a Vinča kultúrában a B₂ fázisban (LAZAROVIC 1975, VIII:15; 18). Alkalmazták még továbbá a perem szakaszos rovátkolását. A rovátkolást ismeri a szlavóniai Sopot-kultúra is (DIMITRIJEVIĆ 1968, IX:3).

foltosra égetés: gyakori díszítési eljárás.

A durva kerámián a finom kerámiához hasonló díszítési módokat alkalmaztak.

plasztikus dísz:

a. *bütykök:* nagyobb méretűek, mint a finom kerámián. Előfordul: nagy kerek (8. kép 1), ujjbenyomással tagolt (8. kép 2), középen benyomott, felfelé húzott, kúp alakú, lapos kerek (8. kép 6), tehát jellegzetesen középső és késő neolitikus típusok együtt.

b. *fülek:* nagy csőrös fülek (4. kép 3; 8. kép 5), vízszintesen átfúrt nagy hurkafülek (9. kép 1), átfúrt bütykök tartoznak ide.

c. *csípettdísz:* viszonylag gyakori (9. kép 4). Két sorban fut általában a minta.

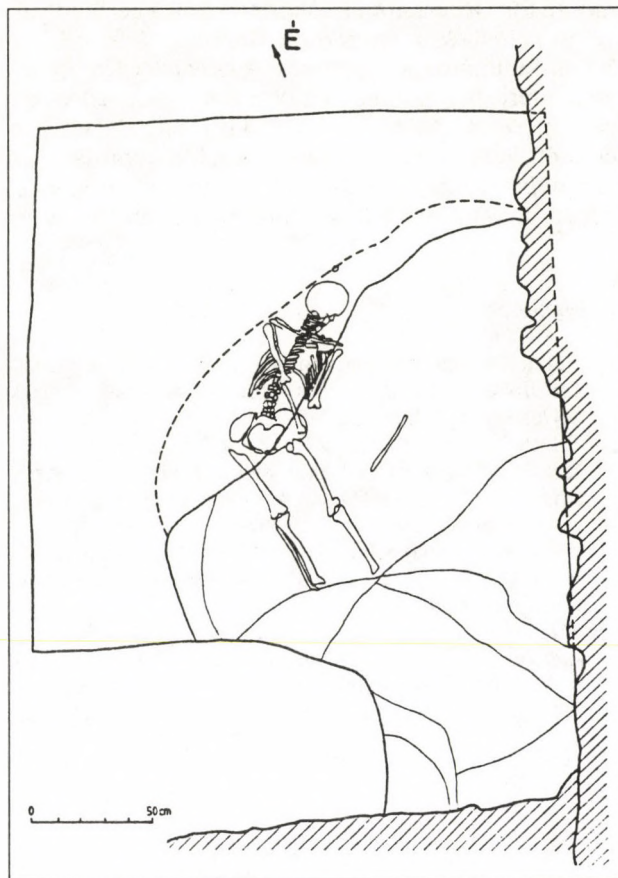
d. *körömmel történő félhold alakú benyomkodás.* A balácai anyag jellegzetessége, hogy a fülön is folytatódik az edény oldalán induló minta (14. kép 1).

a perem díszítése: ujjbenyomkodással való tagolás (6. kép 6) (hasonló Bicskén MAKKAY 1975, 19. kép) és bevagdolás.

A kerámiaformák, díszítések, a kerámia színe és felületi kiképzése alapján a lelőhely anyagát alapvetően két fázisra lehet osztani. A korai fázisba tartoznak az 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. gödrök, a későibe a 8, 9, 10, 11. gödrök. A két fázison belül is vannak különbségek, az 1. és 2. gödör anyaga valamivel korábbinak tűnik, mint a többié, a 9. és 11. között is van alig észrevehető különbség.

A bikónikus edény a leggyakrabban előforduló forma. Az éles törésvonalú változat inkább a korai fázisra jellemző, a lekerekített hasvonalú megtalálható mindenütt. A rövid felső részű, erősen megvastagodó falú típus kizárólag korai. A csonkakúpos felső és alsó ré-

szű szintén korai, de az előbbinél hosszabb életű, csak a legkésőbbi időszakban tűnik el. A harang alakú forma nem jellemző, csak a lelőhely életének vége felé bukkan fel. A tálak közül a behúzott peremű és a gömbös hasú, rátett peremű forma nem túl gyakori, a

18. kép Baláca, 13. gödör
Abb. 18 Baláca, Grube 13

késői periódusban fordul csupán elő. A csonkakúpos forma élete nem korlátozódik egy fázisra. A széles szájú, profilált tál a késői fázis jellemzője. A durva kerámiában nehezebben fedezhetők fel különbségek, sem a forma, sem a kerámia anyaga nem esett át olyan változáson, mint a finom kerámiában. Egyedül a lapos tál előfordulása jellemzőbb a késői periódusra, mint a koraira.

A díszítésben megmutatkozó változásról esett már szó. A fényezés használata bizonyos változást mutat az idővel, a festés esetében ilyen egyértelmű változást nem sikerült kimutatni. A kannelurázás egyik fajtája korai jelenség, míg a spirális minta és a perem ferde besimítása Vinča párhuzamok alapján határozottan késői. A bütykötípusok közül az állatfej alakú csak korai környezetben bukkan fel Balácán.

A balácai lelőhely a Vor- és a Protolengyeli időszak alatt végig lakott volt. A késő zselízi és a korai Sopot település közötti viszonyról annyit tudunk csupán biztosan, hogy területük csak részben fedte egymást. Arra

vonatkozóan nincs adat, hogy volt-e közöttük hiátus. Tekintettel arra, hogy az egész időszak igen rövid, nem számolhatunk lényeges időbeli eltéréssel. C14 adattal egyelőre csak a késői fázisból rendelkezünk (Deb-2509; 6030 ± 40 BP cal BC 4921)⁶. A lelőhely élete párhuzamosan folyt a dunántúli lelőhelyek közül a becsehelyiével. A különbség az, hogy ott a Vorlengyel-horizontot a Sopot-kultúrának a Dunántúlnak csak a legdélebbi részén elterjedt, a Korenovo kultúrával keveredett változata képviseli (KALICZ 1988, 110), míg Balácán az említett késő zselízi horizont. A balácai korai fázis ismereteink szerint közelebb áll Becsehelyhez, mint Bicskéhez, figyelemre méltó különbség például, hogy az

utóbbi lelőhelyre jellemző kannelura (KALICZ—MAKKAY 1972a, 7) Balácán összesen két töredéken fordult elő. A lelőhely késői fázisa a Dunántúl többi, a Brezovljani típusba sorolható leletanyagával (Ajka, Becsehely, Zalaegerszeg) mutat szoros rokonságot. A Brezovljani típus eredetileg ÉNy-Horvátországban terjedt el (DIMITRIJEVIĆ 1978) a Korenovo kultúra területén, ma már a nyugat-dunántúli lelőhelyeket is elterjedési területébe kell sorolnunk.

Becsehely és Bicske mellett pillanatnyilag Baláca az egyetlen ismert lelőhely, ahol megtalálható a Sopot-kultúrának a Dunántúlon ismert mindkét fejlődési fázisa.

Jegyzetek

- 1 Két lelőhelyet nem sorolhatunk határozottan a Sopot-kultúrába, mert csak 1-1 cseréptöredék jelzi. Sajnos egyik helyen sem gyűjthető ma már lelet: BARBAG-Szélsőföldek (MRT 2, 12.7. lelőhely) A falutól északra, a Vázsonyi Séd által körülvevő kiemelkedésen a lengyeli kultúra késői fázisának lelőhelyén egy darab szörvány, a Sopot-kultúrába sorolható festett cserép volt: szürke színű, vékony falú, talpas tál töredéke vörös festéssel (Ltsz. 65.82.2) (16. kép 1). A lelőhely ma műveletlen, gyűjtésre alkalmatlan. SÓLY-Rétmelléki dűlő (MRT 2, 42.4. lelőhely). A falutól keletre, a Séd egyik ágának partján középső neolitikus, rézkori, korai és késő bronzkori cserepek mellett egy Sopot-kultúrába sorolható töredéket is találtak: sárga színű,

- puha, kopott felületű, bikónikus oldaltöredék kis bütyökkel (Ltsz. 65.285.5.) (16. kép 2). A területet ma kaszálóként hasznosítják, újabb gyűjtésre alkalmatlan.
- 2 A feltárás során előkerült neolitikus leletek közlésre való átengedését köszönöm az ásatást vezető Palágyi Sylviának.
- 3 Az I. épület északi kertjében 1984-ben. PALÁGYI 1985, 44–46.
- 4 Laczkó Dezső Múzeum Adattára 18.346-83.
- 5 Laczkó Dezső Múzeum Adattára 18.346-83. PALÁGYI 1983, 43.
- 6 Az adatot Hertelendi Ede és Horváth Ferenc szívességeknek köszönöm.

IRODALOM

ANKEL—MEIER—ARENDT 1965
BÍRÓ—PALÁGYI—REGENYE 1989

BOGNÁR—KUTZIÁN 1977

CHAPMAN 1981

CSALOG 1964–65

CSALOG 1965

CSALOG 1968

DIMITRIJEVIĆ 1968

DIMITRIJEVIĆ 1969

DIMITRIJEVIĆ 1978

C. ANKEL—W. MEIER—ARENDT, *Eine linearbandkeramische Tierplastik aus Nieder-Weisel*. Germania 43 (1965) 1–8.

K. BÍRÓ—S. PALÁGYI—J. RÉGENYE, *Technológiai megfigyelések a Nemesvámos, Baláca pusztai őskori lelőhely közzéadott anyagán. – Technological Observations on the Flint Implements of the Prehistoric Site Nemesvámos, Baláca puszta*. Balácai Közl. 1 (1989) 47–93.

I. BOGNÁR—KUTZIÁN, *Ausgrabung in Szakmár-Kisülés im J. 1975*. MittArchInst 7 (1977) 13–17.

J. CHAPMAN, *The Vinca culture of South-East-Europe*. BAR International Series 117 (1981)

J. CSALOG, *A legújabb kökénydombi fonatlenyomat tanulságai*. MFMÉ 1964–65, 17–45.

J. CSALOG, *Zur Frage der KörösGruppe in Ungarn*. AASzeg 8 (1965) 19–25.

J. CSALOG, *A betemetett vermekbe való temetkezések kérdése*. MFMÉ 1968, 21–25.

S. DIMITRIJEVIĆ, *Sopotsko-lendelska kultura*. Monographiæ Archaeologicae I., Zágráb, 1968.

S. DIMITRIJEVIĆ, *Das Neolithikum in Syrmien, Slawonien und Nordwestkroatien*. AI 10 (1969) 39–76.

S. DIMITRIJEVIĆ, *Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. – Das Neolithikum in Nordwestkroatien*. Arheoloska Istrazivanja u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zágráb, 1978, 71–128.

- DIMITRIJEVIĆ 1979 S. DIMITRIJEVIĆ, *Sjeverna zona*. in: Praistorija jugoslavenskih zemalja. II. Neolitsko doba. Szarajevó 1979.
- DOMBAY 1960 J. DOMBAY, *Siedlung und Gräberfeld in Zengővárkony*. ArchHung 37 (1960)
- DORNYAY—CSALOG 1945 B. DORNYAY—J. CSALOG, *Az újabb kőkori szalagdíszes agyagművesség emlékei a Balatoni Múzeumban*. FolArch 5 (1945) 1–7.
- HORVÁTH 1987 F. HORVÁTH, *Hódmezővásárhely-Gorzsa*. in: RACZKY 1987, 31–46.
- HÖCKMANN 1972 O. HÖCKMANN, *Andeutungen zu Religion und Kultus in der bandkeramischen Kultur*. ARegia 12 (1972) 187–209.
- KALICZ 1971 N. KALICZ, *Siedlung und Gräber der Lengyel-Kultur in Aszód*. MittArchInst 2 (1971) 15–25.
- KALICZ 1977 N. KALICZ, *Becsehely*. MittArchInst 7 (1977) 119.
- KALICZ 1978–79 N. KALICZ, *Becsehely*. MittArchInst 8–9 (1978–79) 201–203.
- KALICZ 1983–84 N. KALICZ, *Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten "Wehranlagen" in Ungarn*. MÖAG 33–34 (1983–84) 271–293.
- KALICZ 1985 N. KALICZ, *Kőkori falu Aszódon. – Neolithisches Dorf in Aszód*. Aszód, 1985.
- KALICZ 1988 N. KALICZ, *Beiträge zur Entstehungsfrage der Lengyel-Kultur*. SlovArch 36 (1988) 105–118.
- KALICZ—KALICZ—SCHREIBER 1983–84 N. KALICZ—R. KALICZ—SCHREIBER, *Aszód. Siedlungswesen und Wirtschaft einer Siedlung aus der Frühphase der Lengyel-Kultur in Nordungarn*. MÖAG 33–34 (1983–84) 309–325.
- KALICZ—MAKKAY 1972a N. KALICZ—J. MAKKAY, *A neolitikus Sopot-Bicske kultúra. – Die neolithische Sopot-Bicske-Kultur*. ArchÉrt 99 (1972) 3–14.
- KALICZ—MAKKAY 1972b N. KALICZ—J. MAKKAY, *Südliche Einflüsse im frühen und mittleren Neolithikum Transdanubiens*. ARegia 12 (1972) 93–105.
- KALICZ—RACZKY 1981 N. KALICZ—P. RACZKY, *The Precursors to the "Horns of Consecration" in the Southeast European Neolithic*. Acta ArchHung 33 (1981) 5–20.
- KALICZ—RACZKY 1987 N. KALICZ—P. RACZKY, *The Late Neolithic of the Tisza Region: A survey of recent archaeological research*. in: RACZKY 1987, 11–27.
- KOREK 1987 J. KOREK, *Szegvár-Tüzköves*. in: RACZKY 1987.
- KUTZIAN 1944 I. KUTZIAN, *A Körös-kultúra*. DissPann II, 23 (1944)
- LAZAROVICI 1975 G. LAZAROVICI, *Unele probleme ale ceramicii neolitice din Banat. – Einige Fragen der banater Keramik*. Banatica 3 (1975) 7–31.
- LENNEIS 1981 E. LENNEIS, *Eine linearbandkeramische Siedlungsbestattung aus Würnitz, p.B. Korneuburg*. ArchA 65 (1981) 21–34.
- LICHARDUS—ŠIŠKA 1970 J. LICHARDUS—S. ŠIŠKA, *Rettungsgrabung auf Gräberfeld und Siedlung der Lengyel-Kultur in Svodin im J. 1965*. SlovArch 18 (1970) 311–352.
- MAKKAY 1967 J. MAKKAY, *A Peculiar Clay Object of the Vinca Culture*. ARegia 8–9 (1967) 9–22.
- MAKKAY 1969 J. MAKKAY, *Die neolithischen Funde von Bicske*. StZ 17 (1969) 253–270.
- MAKKAY 1975 J. MAKKAY, *A bicskei neolitikus telep és temető*. Az István Király Múzeum Közleményei D sorozat, No. 104. (1975)
- MAKKAY 1975a J. MAKKAY, *Bicske-Galagonyás*. RégFüz 28 (1975) 5.
- MAKKAY 1983 J. MAKKAY, *Foundation Sacrifices in Neolithic Houses of the Carpathian Basin*. Valcamonica Symposium III, 1979, Capo di Ponte-Milano (1983) 157–167.
- MARKOVIĆ 1973 Z. MARKOVIĆ, *Podgorač, Našice*. AP 15 (1973) 173–176.
- MARKOVIĆ 1975 Z. MARKOVIĆ, *Našice-novi prehistorijski i srednjovjekovni lokaliteti ug 1975*. AP 17 (1975) 169–170.
- MARKOVIĆ 1981 Z. MARKOVIĆ, *Seče, Koprivnicki Bregi, Koprivnica-kasnoneolitski dio naselja*. AP 22 (1981) 17–19.
- MARKOVIĆ 1985 Z. MARKOVIĆ, *Ražište tip Sopotske kulture. – Der Ražište-Typ der Sopot-Kultur*. AV 36 (1985) 39–76.
- MARKOVIĆ 1989 Z. MARKOVIĆ, *Novi prilozi ponavanju neolita sjeverne Hrvatske. – Neue Beilagen zur Kenntnis des Neolithikums Nordkroatiens*. Poročilo o ražiskovanju paleolita, neolita i eneolita v Sloveniji. 17, Ljubljana (1989) 61–82.

- MARKOVIĆ—KRANJČEV 1978
MILOJČIĆ 1949
MINICHREITER 1985
MRT 2
MRT 7
NĚMEJCOVÁ—PAVÚKOVÁ 1986
V. NĚMEJCOVÁ—PAVÚKOVÁ 1986b
NEUGEBAUER—MARESCH 1986
NOVOTNÝ 1962
PALÁGYI 1983
PALÁGYI 1984
PALÁGYI 1985
PALÁGYI 1994
PATAY 1966–67
PAVÚK 1994
PETRES 1954
RACZKY 1982
RACZKY 1986
RACZKY 1987
RACZKY 1988
RADU 1979
REGENYE 1984
REGENYE 1991
RUTTKAY 1985
ŠIMIĆ 1986
ŠIMIĆ 1987
SIMON 1990
TASIĆ 1986
TEŽAK—GREGL 1993
TROGMAYER 1968
TROGMAYER 1969
- Z. MARKOVIĆ—B. KRANJČEV, *Vukojevačka strana, Vukojevci, Našice*. AP 20 (1978) 17–19.
V. MILOJČIĆ, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*. Berlin 1949.
K. MINICHREITER, *Pepelane*. AP 26 (1985) 40–41.
Magyarország Régészeti Topográfiája 2. szerk.: Éri I. Budapest (1969)
Magyarország Régészeti Topográfiája 7., szerk.: Torma I. Budapest (1986)
V. NĚMEJCOVÁ—PAVÚKOVÁ, *Über die Nach-Lužianky-Entwicklung der Lengyel-Kultur* BĀMÉ 13 (1986) 225–232.
V. NĚMEJCOVÁ—PAVÚKOVÁ szerk., *Internationales Symposium über der Lengyel-Kultur*. Nitra–Wien (1986)
Ch. NEUGEBAUER—MARESCH, *Ein Beitrag zur Erforschung der älteren Stufe der Lengyel-Kultur in Niederösterreich*. in: NĚMEJCOVÁ—PAVÚKOVÁ 1986b, 195–205.
B. NOVOTNÝ, *Lužianska skupina a pociatky malovanej keramiky na Slovensku*. – *The Lužianky Group and the Beginning of Painted Pottery in Slovakia*. Bratislava, 1962.
S. PALÁGYI, *Nemesvámos-Balácsa*. RégFüz 36 (1983) 43.
S. PALÁGYI, *A balácai kutatások története*. VMMK 17 (1984) 27–51.
S. PALÁGYI, *Nemesvámos-Balácsa*. RégFüz 38 (1985) 44–46.
S. PALÁGYI, *Schwerpunkte der neuen Ausgrabungen im Gutshof von Balácsa*. Balácai Közlemények III (1994) 10–21.
P. PATAY, *Adatok Budapest környékének újkőkorszakhoz és rézkorszakhoz*. FolArch 18 (1966–67) 7–26.
J. PAVÚK, *Stúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Zeliezovce-Gruppe*. Nitra 1994.
É. PETRES, *Újabb-kőkori sírok Bicskén*. FolArch 6 (1954) 22–28.
P. RACZKY, *A házba való temetkezés szokásának kezdetei DK-Európában*. *Előmunkálatok a magyarság néprajzához* 10 (1982) 17–26.
P. RACZKY, *The cultural and chronological relations of the Tisza Region during the Middle and Late Neolithic, as reflected by the excavations at Öcsöd-Kovácsshalom*. BĀMÉ 13 (1986) 103–125.
P. RACZKY szerk., *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987.
P. RACZKY, *A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikkal a neolitikum és a rézkor időszakában*. Szolnok, 1988.
O. RADU, *Plastica neolitica de la Chișoda Veche și câteva probleme ale neoliticului din nordul Banatului*. – *Die neolithische Plastik von Alt-Ki shoda und einige Probleme der früheren Steinzeit im Norden Banats*. Tibiscus 5 (1979) 67–76.
J. REGENYE, *Neolitikus leletek Balácáról*. – *Neolithische Funde aus Balácsa*. VMMK 17 (1984) 59–64.
J. REGENYE, *Ajka-Csók u.* RégFüz 42 (1991) 5.
E. RUTTKAY, *Das Neolithikum in Niederösterreich*. Wien, 1985.
J. ŠIMIĆ, *Kneževi, Vinogradi* AP 27 (1986) 43.
J. ŠIMIĆ, *Kneževi, Vinogradi* AP 28 (1987) 40.
K. SIMON, *Der Stand und die Aufgaben der Neolithikum- und Kupferzeitforschung im Komitat Zala*. Zalai Múzeum 2 (1990) 46–66.
N. TASIĆ, *Neue Funde der Sopot-Lengyel-Kultur in Syrmien*. Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nové Vozokany 1984. Nitra–Wien (1986) 265–269.
T. TEŽAK—GREGL, *Kultura linearnotrakaste keramike u sredisnjoj Hrvatskoj*. Dissertationes et monographiae 2, Zágráb 1993.
O. TROGMAYER, *Die Hauptfragen des Neolithikums der Ungarischen Südtiefenebene*. MFMÉ (1968) 11–19.
O. TROGMAYER, *Die Bestattungen der Körös-Gruppe*. MFMÉ (1969/2) 5–15.

- VILDOMEČ 1928–29. F. VILDOMEČ, *O moravské neolithické keramice malované*. OP 7–8 (1928–29) 1–43.
- ZALAI-GAÁL 1979–80. I. ZALAI-GAÁL, *A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. – Die Lengyel-Kultur in Südwestungarn*. BÁMÉ 10–11 (1979–80) 3–58.
- ZALAI-GAÁL 1988. I. ZALAI-GAÁL, *Közép-európai neolitikus temetők szociálarchaeológiai elemzése*. BÁMÉ 14 (1988) 5–178.

FUNDORTE DER SOPOT-KULTUR AUF DEM BALATONHOCHLAND

Auszug

Die Ausgrabung der römischen Villa von Nemesvámos-Balácsa und eine kleinere Rettungsgrabung in Ajka gaben uns Anlaß zur Forschung der Sopot-Kultur auf dieser Gegend. Es gibt noch weitere Fundstellen nördlich vom Balaton: Ajka, Barnag, Soly, Vászoly, Veszprém-Nádor-telep (Abb. 1).

Nemesvámos-Balácsa

Die Fundstelle liegt südöstlich von der Stadt Veszprém. Bei der Freilegung einer großen römischen Villa (PALÁGYI 1984) fanden wir eine mehrschichtige neolithische Siedlung. Die früheste Schicht gehört zu der spätesten Phase der Zseliz-Gruppe, der bedeutende Teil der Funde aber zur Sopot-Kultur. Das Material von 13 Gruben dieser Kultur wird hier vorgezeigt, meistens Abfallgruben, aber es gibt auch ein Bothros (Grube 3), 2 Gräber (Grube 10, 13) und ein Hausgrundriß (Objekt 12) (Abb. 2). Das Objekt 12 kann als Fundamentgraben des nördlichen Teiles eines Hauses interpretiert werden. Die Situation der Objekten 11, 12 erinnert an die Lage der Häuser und Längsgruben der Linienbandkeramik-Kultur. Die Sopot-Kultur baute übrigens lange Pfostenhäuser (TEŽAK-GREGL 1993, 73; MAKKAY 1975a, 5; KALICZ 1977, 119). Die Freilegung der Siedlung ergab zwei Gräber. Diese lagen in Siedlungsgruben, ein Skelett in Bauchlage (Objekt 10), das zweite in Hockerlage unter Steinpackung (Objekt 13). Zur Grab 1 gehörte vielleicht Gefäßbeigabe, zur zweiten Steinklingen.

Im Keramikmaterial sind aufgrund der Formen, Farbe, Polierung, der Verzierungen zwei Phasen abzusondern. Die Gruben 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 gehören zur früheren Phase, die Gruben 8, 9, 10, 11 zur späteren. Es gibt auch innerhalb der Phasen gewisse Unterschiede. Die Gruben 1, 2 zeigen sich etwas früher, ebenso die Grube 9.

Das bikonische Gefäß ist die häufigste Keramikform in Balácsa. Die Varianten dieser Form haben zeitliche Unterschiede. Der Typ 1a mit konkavem Oberteil und starkem Umbruch (Abb. 5, 3) ist für die frühere Phase charakteristisch. Der Typ 1b mit kurzem oberen Teil und dicker Wand (Abb. 3, 1, 5, 1) kommt ausschließlich in den frühesten Gruben (1, 2) vor. Der Typ 1c mit konischem oberen und

unteren Teil (Abb. 3, 3; 7, 4) ist in der früheren Phase häufig, er verschwindet nur in der spätesten Zeitabschnitt. Der Typ 1d mit abgerundetem Umbruch (Abb. 5, 6; 14, 3, 5) verfolgt das ganze Leben des Fundortes. Der glockenförmige Typ 1e (Abb. 13, 1) ist nicht charakteristisch, er taucht nur in der späten Grube 9 auf.

Die Schüsselformen sind in Balácsa nicht sehr häufig und beschränken sich auf die späte Phase mit Ausnahme vom konischen Schüssel, Typ 2d. Der Typ 2c mit stark eingezogenem Rand ist interessant, diese Form erscheint nur am Ende der Sopot-Kultur. In weniger Anzahl findet man Vollfüße (Abb. 6, 4) und kommt auch ein niedriger Hohlfuß vor (Abb. 9, 7).

In der Grobkeramik sieht man keine Unterschiede. Nur die niedrige flache Schüsselform (Abb. 4, 3) ist für die späte Phase charakteristisch. Die bikonischen groben Gefäße (Abb. 8, 6) und die Töpfe (Abb. 4, 2, 4, 5; Abb. 10, 6) waren von Anfang an in Gebrauch.

Die Verzierungsarten zeigen ebenso zeitliche Veränderungen, wie die Keramikformen. Das Vorkommen der Polierung auf einzelnen Keramikarten ist gut verfolgbar. Im Falle der Gefäßbemalung kann man solche eindeutige Änderung nicht beweisen. Die Bemalung ist rot, nur vereinzelt kommt die gelbe Farbe in den Gruben 2, 3, 4, 11, also am Anfang und am Ende des Lebens der Fundstelle dazu. Die Musterschatz ist einfach, man begegnet nur mit Streifen. In einer der späten Gruben (9) fanden wir ein Schüsselfragment mit kanneliertem Spiralmotiv auf der Innenseite (Abb. 12, 2). Die Kannelierung auf den Schultern der Gefäße kommt in Balácsa nur sporadisch, unter den Oberflächenfunden vor (Abb. 13, 2–3).

Balácsa war in der Vor- und Protolengyel-Periode bis zum Schluß bewohnt. Die Zseliz III-Siedlung bedeutete den Vorlengyel-Horizont, und die Sopot-Siedlung den Protolengyel-Horizont. Die Bereiche der spätzselizen und der Sopot-Siedlung deckten sich nur teilweise über. Wir haben keine Angabe, ob es einen zeitlichen Hiatus gab. So verlief das Leben der Fundstelle parallel mit Becsehely mit dem Unterschied, daß dort der Vorlengyel-Horizont durch die Sopot-Korenovo-Mischkultur vertreten war (KALICZ 1988, 110). Die späte Phase von Balácsa

zeigt mit den Fundorten des Brezovljani-Typs in Transdanubien (Ajka, Becsehely, Zalaegerszeg) enge Verwandtschaft. Dieser Typ verbreitete sich ursprünglich in NW-Kroatien auf dem Gebiet

der Korenovo-Kultur (DIMITRIJEVIĆ 1978), heute aber sollen wir auch die Fundstellen von W-Transdanubien zu seinem Verbreitungsgebiet rechnen.

J. Regenye
Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, Pf. 32
H-8201

K. Zoffmann Zsuzsanna

A NEOLITIKUS SOPOT-KULTÚRA EMBERTANI LELETEI NEMESVÁMOS-BALÁCA LELŐHELYRŐL

Nemesvámos-Baláca lelőhelyen az I. épület „i” jelzésű helységében feltárt őskori gödörben egy hason fekvő csontváz, az I/L jelzésű szelvényben pedig egy kőpakolások sír került elő zsugorított csontvázal. E temetkezések, a leleteket régészeti értékkel Rege-nye J. szerint a neolitikus Sopot (=Bicske-Sopot)-kultúrába sorolhatók.

Az itt ismertetett embertani anyag a veszprémi múzeumban került megőrzésre.

I. épület „i” jelzésű váz

A koponya és vázcsontok aránylag jó megtartásúak, helyenként azonban vízkővel fedettek, ami a metrikus adatfelvételt részben meggátolta.

Az ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRY (1963) módszer alapján történt meghatározás szerint a gödörben egy nő került eltemetésre, akinek halálkorai életkora a NEMESKÉRY-HARSÁNYI-ACSÁDI (1960) féle módszer szerint 33–39 évre becsülhető. A csontokon bármiféle olyan sérülés, amely a halál okára utalhatott volna esetleg, nem volt megfigyelhető.

A jó megtartású, sajnos kissé hiányosan megmentett koponya norma verticalisban sphenoid, norma occipitalisban ház alakú. Brachyran koponyáról lévén szó, fontos megemlíteni, hogy a tarkó curvoccipital profilú. A protuberantia occipitalis externa 1-es, a glabella 2-es fokozatú. Norma frontalisban az arc és az orbita is rectanguláris. Az orrgyök széles, sekély, a csontos orrhátnak csak konkvá indítása figyelhető meg. A spina nasalis anterior 3–4-es fokozatú, az apertura piriformis alsó széle anthropin, a fossa canina mély. Az alveoláris prognathia közepes, a harapás fedett.

A lambda-varratban lévő varratcsontot leszámítva, más anatómiai variáció a koponyán nem figyelhető meg, a vázcsontok közül e szempontból csupán a bal oldali humerus esetében perforált fossa olecrani érdemel említést.

Kóros elváltozásra utaló nyom sem a koponyán, sem a vázcsontokon nem észlelhető, a koponyaleleteken igen gyakori cribra orbitalia nem fordul elő.

A hiánytalanul meglévő 36 fogon caries nem található, a felső metszőfogak között diastema figyelhető meg.

I/L jelzésű váz

Az embertani lelet töredékes, a koponya és a vázcsontok is hiányosak.

Az ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRY (1963), illetve a JOHNSTON (1961) féle módszer alapján történt vizsgálat szerint a sírban egy 15–18 éves fiatal nő került eltemetésre.

A koponya – töredékessége miatt – metrikus, vagy morfológiai elemzésre nem alkalmas. A csontokon említésre érdemes anatómiai variáció nem fordul elő, kóros elváltozás a csontokon nem figyelhető meg. A fogak cariesmentesek.

Értékelés

A Sopot-kultúra, melynek temetkezései Balácán előkerültek, időben a Dunántúlon a Zseliz kultúrát követte, átmenetet képezve a későbbi Lengyeli kultúra felé. Kiakadásában a helyi elemek mellett, a régészeti adatok szerint, déli komponensek is közrejátszottak (KALICZ–MAKKAY 1972, MAKKAY 1978).

Embertanilag a Zseliz kultúra és a délről feltételezett komponens teljesen ismeretlen, s a Sopot népesség is csupán a Bicske-Galagonyás lelőhelyről származó leletek alapján ismert (ZOFFMANN 1978: 3 gyermek, 8 ♂, ZOFFMANN 1984). Több adattal egyelőre csak a dunántúli Lengyeli kultúra népességéről rendelkezünk (ZOFFMANN 1968; 1969–70; 1984).

Brachyran lelet a Bicske-galagonyási, taxonómiai-iglen heterogén töredék-sorozatban nincs (ZOFFMANN 1978), és hiányzik a szlovákiai vonaldíszes kerámia leletei közül is (JELINEK 1973), szórványosan azonban előfordul a felső-ausztriai Vonaldíszes (JUNGWIRTH 1977) és a morvaországi Festett kerámias leletek között (JELINEK 1973). E töredékes leletek arckoponyái nem rekonstruálhatóak, az alsó-ausztriai és dunántúli Lengyeli népesség köréből is-